

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны тэхнічны
ўніверсітэт імя П. В. Сухога»

Кафедра «Беларуская і замежныя мовы»

М. У. Буракова

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА**

**ДАПАМОЖНІК
для студэнтаў нефілалагічных спецыяльнасцей
дзённай формы навучання**

Гомель 2010

УДК 811.161.3(075.8)
ББК 81.2Бел-3я73
Б91

*Рэкамендавана навукова-метадычным саветам
энергетычнага факультэта ГДТУ імя П. В. Сухога
(пракол № 8 ад 27.04.2010 г.)*

Рэцэнзенты: заг. каф. «Беларуская і замежныя мовы» ГДТУ імя П. В. Сухога
канд. філал. навук, дац. *І. М. Пузэнка*;
канд. філал. навук, дац. каф. беларускай мовы ГДУ імя Ф. Скарыны
З. У. Шведава

Буракова, М. У.
Б91 Беларуская мова: прафесійная лексіка : дапам. для студэнтаў нефілал. спецыяльнасцей дзен. формы навучання / М. У. Буракова. – Гомель : ГДТУ імя П. В. Сухога, 2010. – 79 с. – Сістэм. патрабаванні: РС не ніжэй за Intel Celeron 300 МГц ; 32 Mb RAM ; свабоднае месца на HDD 16 Mb ; Windows 98 і вышэй ; Adobe Acrobat Reader. – Рэжым доступа: <http://lib.gstu.local>. – Загал. з тытул. экрана.

Дапаможнік складаецца са зводу асноўных правілаў па арфаграфіі і пунктуацыі, комплексу этнакультуралагічных тэкстаў з прапушчанымі арфаграмамі і пунктаграмамі і цыкла навуковых тэкстаў – тэхнічных і эканамічных. У якасці крыніцы для атрымання неабходнай інфармацыі ў дапаможніку падаюцца: тлумачальны слоўнік (Дадатак А), руска-беларускі слоўнік тэхнічных і эканамічных тэрмінаў (Дадатак Б), спіс умоўных скарачэнняў (Дадатак В) і спіс выкарыстанай літаратуры (Дадатак Г).

Дапаможнік адрасаваны выкладчыкам беларускай мовы вну і студэнтам нефілалагічных спецыяльнасцей дзеннай формы навучання.

УДК 811.161.3(075.8)
ББК 81.2Бел-3я73

© Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухога», 2010

Прадмова

Падрыхтоўка дапаможніка абумоўлена неабходнасцю забеспячэння новым вучэбным матэрыялам для навучання дысцыпліны “Беларуская мова. Прафесійная лексіка”, паколькі з 1 верасня 2010 года ўступае ў сілу Закон Рэспублікі Беларусь, якім прадугледжваецца ўвядзенне новых правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. У адпаведнасці з гэтым у дапаможніку для практычнага выкарыстання падаюцца правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі ў новым варыянце.

З улікам спецыфікі дысцыпліны “Беларуская мова. Прафесійная лексіка”, а таксама таго, што ўсе астатнія дысцыпліны ў ГДТУ імя П.В. Сухого чытаюцца на рускай мове, з аднаго боку, і наяўнасцю студэнтаў, якія не вывучалі беларускую мову ў школах Беларусі ці прыехалі з-за мяжы, з другога боку, у дапаможніку выдзелены блок тэкстаў на беларускай мове з этнакультуралагічным зместам. Прапанаваныя этнакультуралагічныя тэксты вызнаюцца інфармацыйнасцю, прызначанай для засваення кожным грамадзянінам краіны, і высокай выхаваўчай каштоўнасцю, а ўсё разам будзе служыць фарміраванню светапогляду маладога пакалення, этнакультуралагічнай кампетэнцыі студэнтаў.

Вывучэнне беларускай мовы ў тэхнічнай ВНУ патрабуе выкарыстання спецыяльнага дыдактычнага матэрыялу – найперш тэкстаў па спецыяльнасці студэнтаў. Будучы спецыяліст любой галіны павінен авалодваць мовай увогуле і тэрміналагічнай лексікай пэўнай галіны, у прыватнасці, ведаць законы яе ўтварэння, паходжанне і, што асабліва важна, свядома ставіцца да выбару і ўжывання тэрмінаў ва ўласным маўленні. Гэтым абумоўліваецца падача комплексу тэкстаў навукова-тэхнічнага і навукова-эканамічнага зместу, выкарыстанне якіх на занятках будзе спрыяць асэнсаванню адметнасці тэкстаў навуковага стылю, выпрацоўцы практычных навыкаў і ўменняў аналізаваць тэксты навуковага стылю з мэтай павышэння матывацыі маўленчай дзейнасці на беларускай мове па спецыяльнасці.

Такім чынам, асноўнай мэтай дапаможніка з’яўляецца фарміраванне нацыянальна свядомасці асобы, выпрацоўка маўленчых навыкаў і ўменняў, фарміраванне сацыяльна-прафесійнай кампетэнтнасці як інтэграванага выніку адукацыі ў ВНУ.

Вучэбны дапаможнік складаецца з трох асноўных частак: зводу правілаў, этнакультуралагічных тэкстаў (з прапушчанымі арфаграмамі і пунктаграмамі) і навуковых тэкстаў (тэхнічных і эканамічных). Для работы ў аўдыторыных умовах дапаможнік змяшчае два важныя дадаткі: тлумачальны слоўнік (Дадатак А) і руска-беларускі слоўнік тэхнічных і эканамічных тэрмінаў (Дадатак Б), а таксама уключае спіс умоўных скарачэнняў (Дадатак В) і спіс выкарыстанай літаратуры (Дадатак Г).

Частка 1. Асноўныя правілы арфаграфіі і пунктуацыі

1.1 Арфаграфія

Правілы галосных

Правілы	Прыклады
е	
літара е пішацца: у першым складзе перад націскам у словах іншамоўнага паходжання, у тым ліку пасля літар <i>з, к, х</i> ва ўласных назвах і выпворных адіх.	<i>легенда, медаль, герой, Германія, Кетлінская, Херсон</i>
у першай частцы складанага слова е захоўваецца незалежна ад таго, на якім складзе націск у другой частцы	<i>сенакос, сенакасілка, сенажаць, свежамарожаны, серавадарод</i>
ё	
літара ё пішацца ў складаных словах з першай часткай радыё. Калі першая частка складанага слова ўтворана з назвы хімічнага элемента <i>радый</i> , то пішацца літара е , якая з'яўляецца злучальнай галоснай. У першым складзе перад націскам у гэтым выпадку пішацца я	<i>радыёграма, радыёдэтал, радыёімпульс, радыёінжынер, радыёхвалі</i> <i>радыёактыўнасць, радыёізатоп</i> <i>радыяхімія, радыялогія,</i>
я	
літара я пішацца:	
замест е, ё ў першым складзе перад націскам у славянскіх словах паводле паходжання	<i>дзень – дзянёк, лёд – лядок, сёстры – сястра, жыццярадасны, сінявокі</i>
у першым складзе перад націскам у асобных даўно запазычаных словах	<i>дзяжурны, каляндар, янот, яўрэй, яфрэйтар</i>
у корані незалежна ад месца націску	<i>пояс, завязь, месяц, пяцёрка, ястрабок, Прыпяць</i>
у пачатку ўласных назоўнікаў	<i>Якуб, Якубовіч, Яўтуховіч, Ярмак, Ярашэвіч</i>
у лічэбніках	<i>дзяцты, дзяцты, сямнаццаць, васьмнаццаць, пяцідзясят, сямідзяцты</i>
э	
літара э пішацца: пад націскам, без націску – а	<i>рэдка – радзей, рэчка – рака</i>
не пад націскам у першай частцы складаных слоў	<i>рэдказубы, мэтазгодна, тэлебачанне, шэравокі, шэцьсот, электралямпа. Але: шасцісот ...</i>
не пад націскам у словах, звязаных утварэннем са словам <i>сэнс</i>	<i>сэнс – асэнсаваць – асэнсаванне. Але: Еўропа</i>
не пад націскам у пачатку іншамоўных слоў	<i>эскаватар, электроніка, элемент</i>
не пад націскам у сярэдзіне іншамоўных слоў	<i>жэтон, шэрыф, шэзлонг, джэнтльмен,</i>

неславянскага паходжання пасля літар <i>ж, ш, дж, ч, р, ц</i> , якія абазначаюць зацвярдзелыя гукі, і <i>д, т</i> , якія абазначаюць цвёрдыя гукі	<i>чэмпіён, чэчэнец, рэгламент, цэлулоід, цэлафан, дэбют, дэлегат, дэтэктар, тэлефон, тэлевізар</i>
на канцы запазычаных нязменных слоў, а таксама ўласных імён і географічных назваў пасля зычных, акрамя <i>л, к</i> , пішацца <i>э</i> ;	<i>купэ, рэзюмэ. кафэ, дэкальтэ, Мерымэ, Морзэ, Душанбэ; але: філе, сальта-мартале, піке, нэцке</i>
у запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля <i>з, с, н</i> пішацца згодна з літаратурным вымаўленьнем	<i>Капэла, сурвэтка, маянэз, тунэль, сэрвіс, інтэрнэт. Але: менеджмент, нервы, парламент, газета, перспектыва</i>
о	
літара <i>о</i> пішацца: пад націскам, не пад націскам – <i>а</i>	<i>часопіс, ільновалакно, горад – гарады, новы – навейшы</i>
пад націскам (дадатковы) у першай частцы складаных слоў, калі ў другой частцы націск падае не на першы склад	<i>рознакаляровы, шырокаэкранны</i>
у розных частках складаных слоў з трох і больш асноў, дзе кожная частка мае свой націск	<i>авіяматарабудаванне</i>
у складаных словах, першай часткай якіх з'яўляецца <i>поў</i> (пад націскам)	<i>поўнач, поўдзень</i>
у частках <i>што-, свое-, дзевяноста-, фота-мота-, контр-</i> , якія ўваходзяць у складаныя словы	<i>штогод, своеасаблівы, дзевяностаўсячны, фотаапарат, мотагонкі, контрудар. Але: стагоддзе, фатаграфія, матацыкл</i>
не пад націскам у выклічніках	<i>ого, о-го-го</i>
Праваніс спалучэнняў галосных у запазычаных словах	

Спалучэнне <i>йа</i> на пісьме перадаецца: пасля галосных і ў пачатку слова – праз <i>я</i>	<i>раяль, пляяда, лаяльны, Мая, яхта, ярд</i>
У сярэдзіне запазычаных слоў, у тым ліку ва ўласных назвах, літара <i>й</i> пішацца толькі перад зычнымі	<i>дызайн, Драйзер, лайнер, камбайн</i>
гукавое спалучэнне зычнага гука [<i>й</i>] з галоснымі ў словах іншамоўнага паходжання перадаецца ётаванымі галоснымі, як і ў словах уласнабеларускіх: - на пачатку слова - пасля галосных ў сярэдзіне слова - пасля галосных на канцы слова	<i>-Ёфе, Нью-Ёрк - маёр, маянэз, стаер, раён - папая, фае, секвоя</i>

Праваніс зычных

Правілы	Прыклады
у прыстаўках	
літары <i>д, б</i> пішуцца нязменна, незалежна ад вымаўлення	<i>абнесці, абкласці, адрэзаць, адкінуць</i>
літара <i>з</i> пішацца перад літарай, якая абазначае звонкі гук	<i>разбурыць, развязаць, узгадаць, зжаць, размножыць, бяззубы</i>
літара <i>з</i> змяняецца на <i>с</i> перад каранем з	<i>сарганізаваць, сумысна, сэканоміць, сыграць.</i>

пачатковымі <i>а, у, э</i> або ненаціскным <i>і</i> , які пераходзіць у <i>ы</i>	Але: <i>зымправізаваць, зыначыць</i>
літара <i>с</i> пішацца перад літарай, якая абазначае глухі гук	<i>укласці, расмяяцца, расіумецца, беспамылковы, растаяць, усхадзіцца, расчпіць, расічпіць</i>
пасля літар <i>д, б, з, с</i> пішацца літара <i>а</i> перад каранем, які пачынаецца збегам зычных	<i>абагнаць, падабраць, разарваць, узабрацца, саскочыць</i>
у карані	
пішацца тая літара, якая пры змене слова або падборы аднакаранёвых стаіць перад літарай, што абазначае галосны або санорны (моцная пазіцыя)	<i>го[т] – гады (год), лё[х]ка – лёгенькі (лёгка), перані[ш]чык – пісаць (перапісчык),</i>
падоўжаныя зычныя	
зычныя [з'], [с'], [л'], [н'], [дз'], [ц'], [ж], [ш], [ч] паміж галоснымі вымаўляюцца падоўжана і на пісьме абазначаюцца дзвюма літарамі, а [дз'] – трыма (ддз')	<i>палоззе, калоссе, зелле, насенне, стагоддзе, пяццю, збожжжа, узвышшыа, ноччу</i>
запомні іншамоўныя словы	<i>ванна, манна, бонна, панна, Мекка, мецца, донна, Жанна</i>
зычныя [с], [л] не абазначаюцца падвоенымі літарамі ў словах	<i>Лья, лью, Ульяна, Касян і выпворных ад іх льяца, Касьянуна і інш.</i>
няма ўмоў для ўзнікнення падоўжаных зычных і адпаведна іх абазначэння дзвюма літарамі ў словах іншамоўнага паходжання	<i>Ала, Генадзь, Інэса, праграма, група, дыфузія, каса,</i>
не трэба бльгаць з падоўжанымі гукамі спалучэнне зычных на стыку марфем, абазначаных дзвюма аднолькавымі літарамі	<i>абяззброіць, бяссуфіксны, насценны, каменны</i>
спалучэнні зычных	
У асобных словах адбылося спрашчэнне груп зычных: гістарычныя спалучэнні <i>здн, згн, стн, скн, стл, рдн</i> вымаўляюцца як <i>зн, сн, сл, сл, рн</i> , што і адлюстроўваецца на пісьме: - <i>здн – зн</i> - <i>стн – сн</i>	<i>- праязны, выязны</i> <i>- бязлітасны, кампосны, аванпосны</i>

Правілі нескладовага ў і складовага у

Правілы	Прыклады
Нескладовае ў пішацца згодна з беларускім літаратурным вымаўленнем пасля галосных пры чаргаванні [у] з [ў] - у пачатку слова (калі гэта слова не пачынае сказ і перад ім няма знакаў прыпынку) - у сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі - на канцы запазычаных слоў ненаціскае <i>у</i> не скарачаецца - гук [у] не чаргуецца з [ў] у запазычаных словах, якія заканчваюцца на <i>-ум, -ус</i>	<i>на ўвесь дзень, моцны ўдар, дзяржаўны ўніверсітэт, нататкі ўфолага</i> <i>аўдыенцыя, аўра, джоўль, саўна, фаўна, паўза, каўчук, раўнд.</i> Але: <i>траур</i> <i>- Фрау, Шоу, Ландау, ноу-хау</i> <i>- прэзідыум, кансіліум, радыус, страус, соус</i>

Правілі мяккага знака (ь)

Правілы	Прыклады
---------	----------

мяккі знак пішацца для абазначэння мяккасці зычных	
на канцы слова пасля літар <i>дз, з, л, н, с, ц</i>	<i>медзь, бязь, соль, восень, столь, клець</i>
у сярэдзіне слова пасля літар <i>дз, з, л, н, с, ц</i> , калі наступная літара абазначае цвёрды зычны, які чаргуецца з мяккім	<i>вазьму (возьмеш), цьма (цьме), просьба (просьбе), дзьму (дзьме)</i>
у сярэдзіне слова пасля літары <i>л</i>	<i>столькі, пальцы</i>
у назоўніках творнага склону множнага ліку перад канчаткам <i>-мі</i>	<i>дзецьмі, людзьмі, коньмі, грудзьмі</i>
у назоўніках перад суфіксам <i>-чык-</i> , калі слова і без яго канчаецца на <i>-нь</i>	<i>агеньчык (агонь), каменьчык (камень), раменьчык (рэмень)</i>
у прыметніках перад суфіксам <i>-ск-</i> , які далучаецца да асновы назоўнікаў на <i>-нь</i> , што абазначаюць назвы месяцаў	<i>студзеньскі, чэрвеньскі, ліпеньскі, жнівеньскі, снежаньскі,</i>
у прыметніках перад суфіксам <i>-ск-</i> , які далучаецца да асновы слова <i>восень</i>	<i>восень – восеньскі</i>
у прыметніках з суфіксамі <i>-еньк-, -эньк-, -аньк-</i>	<i>маленькі, старэнькі, прыгожэнькі</i>
у складаных лічэбніках, калі просты пішацца з <i>ь</i>	<i>пяцьдзесят (пяць), шэсцьсот (шэсьць), дзевяцьсот (дзевяць)</i>
у дзеясловах загаднага ладу перад постфіксам <i>-ся</i> , калі гэтыя дзеясловы ў адзіночным ліку загаднага ладу канчаюцца на <i>ь</i>	<i>агледзься (агледзь), кінься (кінь)</i>
у зваротных дзеясловах перад канчаткам <i>-це</i> ў форме 2-й асобы множнага ліку, калі гэтыя дзеясловы ў адзіночным ліку загаднага ладу канчаюцца на <i>ь</i>	<i>агледзьце (агледзь), кіньце (кінь), сядзьце (сядзь)</i>
у дзеясловах 1-й асобы множнага ліку перад канчаткам <i>-ма</i> , калі гэтыя дзеясловы ў адзіночным ліку загаднага ладу канчаюцца на <i>ь</i>	<i>кіньма (кінь), едзьма (едзь), гляньма (глянь)</i>
у займенніках з суфіксам <i>-сьці-</i>	<i>хтосьці, кагосьці, чагосьці</i>
у прыслоўях з суфіксам <i>-сьці-</i>	<i>кудысьці, калісьці, дзесьці</i>
запомні прыслоўе	<i>ледзьве</i>

не пішацца	
паміж літарамі, якія абазначаюць адзін падоўжаны гук [дз’], [з’], [л’], [н’], [с’], [ц’]	<i>разводдзе, рыззэ, ралля, насенне, калоссе, жыццё</i>
паміж літарамі, якія абазначаюць два мяккія гукі ў выніку асіміляцыі па мяккасці (суседняя мяккасць)	<i>збяднець [з’б’], звіць [з’в’], здзейсніць [з’дз’эй’с’н’іц’], усмешка [ус’м’], рассесціся [рас’с’ес’ці’]. Але: згінуць [зг’і], скінуць [ск’і], схіліць [сх’і], сфера [сф’е]</i>
перад літарай <i>в</i> , якая абазначае мяккі зычны, што змякчае папярэдні зычны	<i>дзверы, звер, свята, цвіці, дзве</i>
на канцы слова пасля літар <i>б, п, м, ф</i>	<i>голуб, насып, сем, верф</i>
у складаных лічэбніках, першай часткай якіх <i>сем, восем</i>	<i>семдзесят, восемдзесят</i>
у прыметніках перад суфіксам <i>-ск-</i> , якія ўтвораны ад назоўнікаў на <i>-нь</i>	<i>хатынскі – Хатынь, свержанскі – Свержань, конскі – конь. Але: Чэрвеньскі раён</i>
паміж літарамі <i>н і ш</i>	<i>іншы, меншы</i>

Правілі апострафа і раздзяляльнага мяккага знака (ь)

Правілы	Прыклады
апостраф	

пішацца: пасля літар, якія абазначаюць цвёрдыя зычныя, перад літарамі <i>е, ё, ю, я</i> , у выніку чаго яны абазначаюць два гукі: [й'э], [й'о], [й'у], [й'а], [й'і]	<i>вераб'і, інтэрв'ю, д'ябал, Аж'е, сям'я, п'еса, бар'ер, саф'ян, Буш'е</i>
пасля літар, якія абазначаюць цвёрдыя зычныя ў прыстаўках, у тым ліку і пасля літары <i>з</i> , якая абазначае мяккі [з'], перад літарамі <i>е, ё, ю, я</i> і націскным <i>і</i> , у выніку чаго яны абазначаюць два гукі: [й'э], [й'о], [й'у], [й'а], [й'і]	<i>раз'езд, пад'ём, раз'юшаны, аб'ява, аб'інець</i>
пасля частак <i>двух-, трох-, чатырох-</i> у складаных словах перад літарамі <i>е, ё, ю, я</i> і націскным <i>і</i> , у выніку чаго яны абазначаюць два гукі: [й'э], [й'о], [й'у], [й'а], [й'і]	<i>двух'ярусны чатырох'евангелле</i>
не пішацца пасля <i>ў</i> , хаця літара пасля <i>ў</i> абазначае два гукі: [й'э], [й'і]	<i>здароўе, салаўіны</i>
раздзяляльны мяккі знак	
пішацца пасля літар <i>л, н, з, с, дз, ц</i> перад літарамі <i>е, ё, ю, я</i> і націскным <i>і</i> , у выніку чаго яны абазначаюць два гукі: [й'э], [й'о], [й'у], [й'а], [й'і]	<i>мільярд, лье, каньён, Лавуазье, Касьян, мадзьяр, Цярэнцьеў</i>

Ужыванне вялікай літары

Правілы	Прыклады
адно слова	
прозвішчы, імёны, імёны па бацьку, псеўданімы, мянушкі	<i>Канстанцін, Міхайлавіч, Міцкевіч, Якуб Колас, Смелы, Жулька,</i>
геаграфічныя і астранамічныя назвы, назвы краін, рэгіёнаў	<i>Азія, Беларусь, Венера, Месяц, Меркурый, Навагрудчына, Панямонне, Падняпроўе, Расія</i>
Найменні найвышэйшых божастваў у рэлігійных культых, а таксама ўсе словы ў спалучэннях, якія змяшчаюць гэтыя назвы	<i>Бог, Алах, Усявышні, Святая Троіца, Бог Сын, Божая (Боская)Маці, Прасвятая Дзева Марыя, Царыца Нябесная</i>
міфалагічныя і рэлігійныя найменні	<i>Пярун, Велес, Божая Маці, Бог</i>
назвы рэлігійных святаў	<i>Вялікдзень, Дзяды, Каляды</i>
агульныя назоўнікі, якія з'яўляюцца назвамі дзеючых асоб у казках, байках, драматычных творах	<i>Баран, Пятух, Дзед Мароз</i>
займеннікі <i>Вы</i> , яго формы і <i>Ваі</i> як выражэнне ветлівасці пры звароце да адной асобы	<i>Дарагі дзядзька Якуб, звяртаецца да Вас з просьбай Ваі зямляк.</i>

першае слова	
у назвах знамянальных дат, святаў	<i>Новы год, Першага мая (1 Мая), Вербная нядзеля</i>
у назвах міністэрстваў, мясцовых і цэнтральных устаноў, арганізацый, прадпрыемстваў, навучальных устаноў	<i>Міністэрства народнай адукацыі, Гомельскі абласны аддзел народнай адукацыі, Брэсцкі дзяржаўны драматычны тэатр, Мінскі трактарны завод</i>
у назвах гістарычных падзей, гістарычных дакументаў, твораў мастацтва	<i>Варфаламееўская ноч, Ленскі расстрэл, Літоўскі статут, "Літаратура і мастацтва", "Новая зямля"</i>

у назвах кангрэсаў, з'ездаў, канферэнцый	<i>Міжнародная навуковая канферэнцыя, Рэспубліканская алімпіяда па беларускай мове</i>
у прыналежных прыметніках, утвораных ад уласных імёнаў людзей пры дапамозе суфіксаў <i>-оў/-ов-, -аў/-ав-, -ёў/-ёв-, -ін/-ын-</i>	<i>Купалавы паэмы, Мікалаеў дом, Міхасеў брат, Марыніна кніга, Машыны шыйткі</i>
у прыметніках, утвораных ад прозвішчаў пры дапамозе суфіксаў <i>-ск-, -аўск-, -еўск-</i> , у складзе назваў, сінанімічныя якім словазлучэнні са словам <i>імя, памяці</i>	<i>Некрашэвіцкія чытанні (чытанні памяці Некрашэвіча), Карскія чытанні (чытанні памяці Карскага)</i>
прыметнікі ў складзе назваў адміністрацыйнага дзялення	<i>Гродзенская вобласць, Мінскі раён</i>
усе словы	
у назвах найвышэйшых пасадаў і найвышэйшых ганаровых званняў	<i>Старшыня Савета Міністраў, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета</i>
у назвах найвышэйшых дзяржаўных устаноў	<i>Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь, Савет Міністраў</i>
у назвах асобных міжнародных арганізацый	<i>Арганізацыя Аб'яднаных Нацый</i>
у назвах дзяржаў, іх частак	<i>Рэспубліка Беларусь, Злучаныя Штаты Амерыкі, Далёкі Усход</i>
у поўных назвах ордэнаў, акрамя слоў <i>ордэн, ступень</i>	<i>ордэн Кастрычніцкай Рэвалюцыі. Але: ордэн Дружбы народаў</i>

Правіліс *не/ня, ні* з рознымі часцінамі мовы

Правілы	Прыклады
не/ня разам (прыстаўка)	
пішацца: з назоўнікам з прыметнікам з дзеясловам з прыслоўем	калі без <i>не</i> не ўжываюцца
з назоўнікам з прыметнікам з прыслоўем	калі можна падабраць сінонім
з назоўнікам з прыметнікам з прыслоўем	калі набываюць супрацьлеглае значэнне
з незначальнымі займеннікамі і прыслоўямі, у якіх <i>е</i> ў прыстаўцы пад націскам	<i>нехта, нешта, нейкі; некуды, недзе, некалі, неяк</i>
з поўнымі дзеепрыметнікамі, пры якіх няма паясняльных слоў	<i>непрачытаная кніга, недапісаны ліст</i>
з прыметнікам з дзеепрыметнікам з прыслоўем	да якіх адносяцца паясняльныя словы са значэннем ступені якасці
	<i>вельмі нядобры ўчынак, зусім нядобрая словы; у вышэйшай ступені неабдуманая справа; надта нядобра, вельмі няўмела</i>

адрознівай: прыстаўка <i>неда-</i> ў назоўніках, у дзеясловах, якія абазначаюць непаўнату дзеяння, неадпаведнасць патрэбнай норме	<i>недасол, недабор; недарабіць, недаацаніць</i>
--	--

не асобна (часціца)	
пішацца: з назоўнікам } калі ёсць ці з прыметнікам } падразумява- з прыслоўем } ецца супраць- з дзеепрыметнікам } пастаўленне	<i>не чалавек, а машына; не дажджлівы, а сонечны; не цёмна, а светла; не памытая, а толькі падмецэная падлога</i>
з прыметнікам } у форме вышэй- з прыслоўем } шай ступені параўнання	<i>не больш як кілаграм; не дужэйшы за мяне</i>
з назоўнікам, калі ў сказе адмаўляецца што-небудзь	<i>хвароба не радасць</i>
з кароткімі дзеепрыметнікамі	<i>уроці не падрыхтаваны</i>
з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі пры іх ёсць паясняльнае слова альбо ёсць ці падразумяваецца супрацьпастаўленне	<i>не вывучаныя своечасова ўрокі, не прачытаная, а прагледжаная кніга</i>
з дзеясловамі і ўтворанымі ад іх дзеепрыслоўямі	<i>не гаварыць, не прачытаць; не гаворачы, не прачытаўшы</i>
са словамі:	<i>не варта, не трэба, не супраць, не заўсёды, не зусім</i>
ні разам (прыстаўка)	
пішацца: з адмоўнымі займеннікамі, з прыслоўямі, у якіх <i>ні-</i> без націску	<i>ніхто, нічый, нішто, ніякі; ніколі, нідзе, ніяк, ніадкуль</i>
з прыметнікам } калі з прыслоўем } безні з назоўнікам } неўжываюцца	<i>нішчымны, нікчэмны, нікудышны; нічагутка, нічога; нікчэмнасць</i>
ні асобна (часціца)	
пішацца: калі займеннік і часціца <i>ні</i> раздзяляюцца прыназоўнікам	<i>ні з чым, ні з кім, ні ў каго, ні з чым</i>

Правілы складаных слоў

Правілы	Прыклады
разам	
назоўнікі, калі першая частка ў іх – дзеясловы загаднага ладу з суфіксамі <i>-і/-ы-</i>	<i>вярнідуб, абібок, гарыцвет, прайдзісвет. Але: перакаці-поле</i>
калі першая частка ў іх – іншамоўныя <i>авія-, агра-, аэра-, аўта-, бя-, вела-, гоф-, грос-, заа-, кіна-, макра-, мікра-, метэа-, мота-, неа-, стэрэа-, фота-, хлор-, храма-</i>	<i>авіяклуб, аграфірма, аэрастат, біялогія, гросмайстар, заалогія, веласпорт, метэазводка, макраэканоміка, фотакопія, фатаграфія, мотакрос, матавоз, матацыкл</i>
калі ўтвораны з дапамогай злучальных галосных <i>а, о, е, я</i>	<i>паравоз, куродым, землетрасенне, карняплоды</i>

калі складанаскарочаныя назоўнікі	<i>леспрамгас, ваенкамат, філфак, Белдзяржуніверсітэт</i>
калі другой часткай геаграфічных назваў з'яўляецца <i>-град, -горад, -горск</i>	<i>Ленінград, Слаўгарад, Ноўгарад, Салігорск</i>
прыметнікі, якія ўтвораны са словазлучэння назоўніка з іншымі часцінамі мовы	<i>народная гаспадарка – народнагаспадарчы, сорак год – саракагадовы, іная мова – інамоўны</i>
якія ўтвораны са спалучэння прыслоўя і прыметніка, прыслоўя і дзеепрыметніка, калі яны абазначаюць адно паняцце	<i>вечназялёны, малапрыкметны, густанаселены</i>
якія ўтвораны ад складаных назоўнікаў, 1) што пішуцца разам; 2) калі першая частка лічэбнік, які запісаны словам	<i>карняплод – карняплодны, паравоз – паравозны; дзевяцігадовы, пяцітонны</i>
лічэбнікі, якія заканчваюцца на <i>-соты, дзясяты, -тысячны, -мільённы, мільярдны</i>	<i>двухсоты, двухсотмільённы, стадваццаціпяцітысячны,</i>
У складаных словах лічэбнік <i>сто</i> заўсёды мае форму <i>ста</i>	<i>стакіламетровы, статысячны, стаградусны, стакілаграмовы, статонны, старублёвы</i>

праз злучок

назоўнікі: прозвішчы, імёны, утвораныя з двух асабовых найменняў	<i>Дунін-Марцінкевіч, Мамін-Сібірак, Жан-Жак Русо, Джордж-Гордан</i>
якія складаюцца з двух самастойных слоў і абазначаюць адно паняцце (агульны назоўнік)	<i>сон-трава, жар-птушка, генерал-маёр, прэм'ер-міністр</i>
якія складаюцца з двух самастойных слоў або двух слоў, злучаных пры дапамозе прыназоўніка, што абазначаюць адно паняцце (геаграфічная назва)	<i>Давыд-Гарадок, Буда-Кашалёва, Растоў-на-Доне, Камсамольск-на-Амуры</i>
адзінкі вымярэння	<i>тона-кіламетр, кілават-гадзіна. Але: працадзень</i>
іншамоўныя назвы прамежкавых напрамкаў свету	<i>норд-ост, зюйд-вест, норд-вест, зюйд-ост</i>
першая частка якіх іншамоўныя часткі <i>обер-, унтэр-, лейб-, штаб-, віцэ-, экс-, контр-</i>	<i>обер-лейтэнант, унтэр-афіцэр, лейб-гусар, штаб-ротмістр, віцэ-прэм'ер, экс-чэмпіён, контр-адмірал</i>
назоўнікі з аднаслоўным прыдаткам	<i>горад-герой, дуб-велікан</i>
прыметнікі: утвораныя ад складаных назоўнікаў, якія пішуцца праз злучок	<i>буда-кашалёўскі, давыд-гарадоцкі. Але: прыдавыдгарадоцкі</i>
утвораныя з двух і больш прыметнікаў, якія абазначаюць: а) паўнапраўныя паняцці (можна ўставіць злучнікі <i>і, але</i>); б) якасць з адценнем колеру ці смаку	<i>беларуска-рускі-англійскі слоўнік, грамадска-палітычная арганізацыя; цёмна-чырвоны, светла-ружовы, кісла-салодкі, кісла-горкі</i>
геаграфічныя назвы ці прамежкавыя напрамкі свету, першая частка якіх <i>заходне-, усходне-, паўднёва-, паўночна-</i>	<i>Усходне-Еўрапейская раўніна, Заходне-Сібірская нізіна, паўночна-заходні,</i>

	<i>паўднёва-ўсходні</i>
утварання ад спалучэння імя і прозвішча	<i>янка-купалаўскі, якуб-коласаўскі</i>

Правіліс суфіксаў назоўнікаў

Правілы	Прыклады				
<i>-ак</i> , калі пры змене формы галосны <i>а</i> выпадае	<i>замочак (замочка, замочкі)</i>				
<table> <tr> <td> <i>-чык</i> <i>-ык</i> <i>-нік</i> <i>-ік</i> </td> <td> </td> <td> калі пры змене формы галосны <i>ы</i> не выпадае </td> <td> <i>ключык (ключыка, ключыку), вагончык (вагончыка, вагончыку), домік (доміка, доміку), падарожнік (падарожніка)</i> </td> </tr> </table>	<i>-чык</i> <i>-ык</i> <i>-нік</i> <i>-ік</i>		калі пры змене формы галосны <i>ы</i> не выпадае	<i>ключык (ключыка, ключыку), вагончык (вагончыка, вагончыку), домік (доміка, доміку), падарожнік (падарожніка)</i>	
<i>-чык</i> <i>-ык</i> <i>-нік</i> <i>-ік</i>		калі пры змене формы галосны <i>ы</i> не выпадае	<i>ключык (ключыка, ключыку), вагончык (вагончыка, вагончыку), домік (доміка, доміку), падарожнік (падарожніка)</i>		
<i>-чык</i> пішацца пасля літар <i>д, т, з, с, ж</i> у назоўніках для абазначэння роду заняткаў; <i>-шык</i> – пасля астатніх	<i>перакладчык, лётчык, перавозчык, пераносчык, перабежчык; паромічык, наборічык, кранаўмічык</i>				
<table> <tr> <td> <i>к</i> <i>т</i> + <i>-ств-</i> <i>ц</i> <i>ч</i> </td> <td> </td> <td> = <i>цтв</i> </td> <td> <i>юнак – юнацтва, студэнт – студэнцтва, выдавец – выдавецтва, ткач – ткацтва</i> </td> </tr> </table>	<i>к</i> <i>т</i> + <i>-ств-</i> <i>ц</i> <i>ч</i>		= <i>цтв</i>	<i>юнак – юнацтва, студэнт – студэнцтва, выдавец – выдавецтва, ткач – ткацтва</i>	
<i>к</i> <i>т</i> + <i>-ств-</i> <i>ц</i> <i>ч</i>		= <i>цтв</i>	<i>юнак – юнацтва, студэнт – студэнцтва, выдавец – выдавецтва, ткач – ткацтва</i>		
<table> <tr> <td> <i>г</i> <i>ж</i> + <i>-ств-</i> <i>х</i> <i>ш</i> </td> <td> </td> <td> = <i>ств</i> </td> <td> <i>многа – мноства, прыгожы – прыгоства, птаx – птаства, манах – манаства, таварыш – таварыства</i> </td> </tr> </table>	<i>г</i> <i>ж</i> + <i>-ств-</i> <i>х</i> <i>ш</i>		= <i>ств</i>	<i>многа – мноства, прыгожы – прыгоства, птаx – птаства, манах – манаства, таварыш – таварыства</i>	
<i>г</i> <i>ж</i> + <i>-ств-</i> <i>х</i> <i>ш</i>		= <i>ств</i>	<i>многа – мноства, прыгожы – прыгоства, птаx – птаства, манах – манаства, таварыш – таварыства</i>		
<i>д</i> + <i>-ств-</i> = <i>дств</i>	<i>параход – параходства, грамада – грамадства</i>				
<i>-ін/-ын-</i> + <i>-цк</i> (<i>к</i> + <i>ск</i>) = <i>ччын</i>	<i>Слуцк – Слуцчына, Пінск – пінскі – Піншчына, турэцкі – Турэччына</i>				
<i>-ін/-ын-</i> + <i>-цк</i> (<i>т</i> + <i>ск</i>) = <i>тчын</i>	<i>Брэст – брэсцкі – Брэстчына, салдат – салдацкі – салдатчына</i>				

Правіліс прыметнікаў

Правілы	Прыклады						
з суфіксам <i>-ск-</i>							
утваральная аснова заканчваецца на: <table> <tr> <td> <i>с</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>ск</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>д</i> + <i>-ск-</i> = <i>дск</i> [<i>цк</i>] <i>к</i> <i>т</i> <i>ц</i> <i>ч</i> </td> <td> </td> <td> + <i>-ск-</i> </td> <td> } </td> <td> = <i>цк</i> </td> <td> <i>беларус – беларускі, Віцебск – віцебскі, сусед – суседскі, сакавік – сакавіцкі, студэнт – студэнцкі, выдавец – ведавецкі, Радашковічы – радашковіцкі</i> </td> </tr> </table>	<i>с</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>ск</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>д</i> + <i>-ск-</i> = <i>дск</i> [<i>цк</i>] <i>к</i> <i>т</i> <i>ц</i> <i>ч</i>		+ <i>-ск-</i>	}	= <i>цк</i>	<i>беларус – беларускі, Віцебск – віцебскі, сусед – суседскі, сакавік – сакавіцкі, студэнт – студэнцкі, выдавец – ведавецкі, Радашковічы – радашковіцкі</i>	
<i>с</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>ск</i> + <i>-ск-</i> = <i>ск</i> <i>д</i> + <i>-ск-</i> = <i>дск</i> [<i>цк</i>] <i>к</i> <i>т</i> <i>ц</i> <i>ч</i>		+ <i>-ск-</i>	}	= <i>цк</i>	<i>беларус – беларускі, Віцебск – віцебскі, сусед – суседскі, сакавік – сакавіцкі, студэнт – студэнцкі, выдавец – ведавецкі, Радашковічы – радашковіцкі</i>		

Г + -ск- = гск Ж + -ск- = жск З + -ск- = зск Х + -ск- = хск Ш + -ск- = шск	калі гэта назва нацыянальнасці, народнасці, геаграфічная назва	<i>Рыга – рыжскі, Тонеж – тонежскі, кіргіз – кіргізскі, Каўказ – каўказскі, чэх – чэшскі, Цюрых – цюрыхскі, латыш – латышскі</i>
Г калі гэта <u>не</u> назва Ж нацыянальнасці, З народнасці, Х геаграфічная Ш назва	+ -ск- } = цк	<i>князь – княскі, манах – манаскі, таварыш – таварыскі</i>
нь + -ск- = ньск (ад назваў месяцаў) слова <i>восень</i> + -ск- = ньск		<i>студзеньскі, травеньскі, чэрвеньскі, ліпеньскі, жнівеньскі, снежаньскі, восеньскі</i>
нь + -ск- = нск		<i>Смаргонь – смаргонскі, Астрахань – астраханскі Цянь-Шань – цянь-шанскі</i>
нн у прыметніках		
калі аснова назоўніка, ад якога ўтвораны прыметнік, заканчваецца на <u>н</u> (-н + -н = нн)		<i>дзень – дзённы, камень – каменны, вясна – вясенні</i>
калі аснова назоўніка, ад якога ўтвораны прыметнік, заканчваецца на <u>мя</u> (-мя + -н = нн)		<i>імя – іменны, племя – племянны, цемя – цемянны. Але: палымяны</i>
калі прыметнік утвораны пры дапамозе суфікса <i>-енн/-энн</i>		<i>агонь – вогненны, абед – абедзенны, страх – страшэнны, задума – задуменны</i>
н у прыметніках		
суфіксы <i>-ан/-ян-, -ін/-ын-</i>		<i>вечер – ветраны, дрэва – драўляны, пчала – пчаліны, камар – камарыны. Але: старанны, гасцінны</i>
запомні		<i>сцюдзёны, юны</i>

Праваніс прыслоўя

Правілы	Прыклады
праз злучок (з прыстаўкай па-)	
якія заканчваюцца суфіксамі <i>-аму, -яму, -о-му, -му</i>	<i>па-новаму, па-летняму, па-старому, па-мойму</i>
якія заканчваюцца на <i>-ску, -цку</i>	<i>па-руску, па-бацькоўску, па-брацку, па-нямецку</i>
якія заканчваюцца на <i>-ы</i>	<i>па-воўчы, па-дзіцячы</i>
якія ўтвораны ад парадкавых лічэбнікаў (у сказе з'яўляюцца пабочнымі словамі)	<i>па-першае, па-другое, па-трэцяе</i>
праз злучок (складанія прыслоўі)	
якія ўтвораны: 1) паўторам аднаго і таго ж, блізкіх або антанімічных слоў	<i>доўга-доўга, шырока-шырока, рана-позна</i>
2) паўторам аднаго і таго ж слова і далучэннем прыстаўкі	<i>дзе-нідзе, як-ніяк, мала-памалу, воляй-няволяй</i>
3) далучэннем прыстаўкі <i>абы-</i>	<i>абы-як, абы-дзе, абы-куды</i>
4) далучэннем суфікса <i>-небудзь</i>	<i>як-небудзь, дзе-небудзь, куды-небудзь, калі-небудзь</i>

запомні тэхнічны тэрмін	<i>на-гара</i>
разам	
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў з прыслоўямі	<i>назаўтра, залетась, занадта, пазаўчора</i>
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў з рознымі склонавымі формамі кароткіх прыметнікаў	<i>злева, справа, здаўна, здалёку, паціху, управа</i>
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў <i>у, на</i> з лічэбнікамі	<i>удвух, утрох, надвое, удзвюх, удвая, упяцёх</i>
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў <i>у, на</i> з поўнымі прыметнікамі жаночага роду вінавальнага склону	<i>уручную, урасыпную, наўдалую, напрапалую. Але: у адкрытую</i>
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў <i>у, на</i> з займеннікамі	<i>навошта, затым, потым, зусім, нізашто</i>
якія ўтвораны злучэннем прыназоўнікаў з рознымі склонавымі формамі назоўнікаў	<i>знянацку, даспадобы, даволі, узімку, навекі, зранку, уночы, уверх, угары, уперад, адразу</i>
складанія прыслоўі з часткамі <i>што-</i> <i>-сама</i>	<i>штогод, штолета, штозіму; таксама, тамсама, гэтаксама</i>

Правілі суфіксаў дзеясловаў

Правілы	Прыклады
<i>-ава/-ява</i> ў неазначальнай форме і прошлым часе, калі ў цяперашнім часе дзеяслоў заканчваецца на <i>-ую/-юю</i>	<i>малюю – маляваць, маляваў;</i> <i>зімую – зімаваць, зімаваў;</i> <i>даследую – даследаваць, даследаваў</i>
<i>-ва</i> ў неазначальнай форме і прошлым часе, калі ў цяперашнім часе дзеяслоў заканчваецца на <i>-ваю</i>	<i>выпісваю – выпісваць, выпісваў;</i> <i>заказваю – заказваць, заказваў;</i> <i>вырэзваю – вырэзваць, вырэзваў</i>
<i>-іва/-ыва</i> ў неазначальнай форме і прошлым часе, калі ў цяперашнім часе дзеяслоў заканчваецца на <i>-ваю</i> пасля збегу зычных з апошнім <i>л, н</i> альбо <i>р</i>	<i>стрымліваю – стрымліваць,</i> <i>адрозніваю – адрозніваць,</i> <i>адыгрываю – адыгрываць</i>
калі ў неазначальнай форме дзеяслоў закончанага трывання на <i>-іць</i> мае папярэдні галосны, то ў незакончаным трыванні перад суфіксам <i>-ва</i> замест <i>і</i> пішацца (<i>і</i> вымаўляецца) <i>й</i>	<i>прыклеіць – прыклеіваць</i> <i>супакоіць – супакойваць</i>
<i>-ірава/-ырава</i> ўжываецца: - калі без гэтага суфікса ўзнікае аманія з дзеясловамі з суфіксамі <i>-ава/-ява</i> - калі дзеяслоў мае вузкатэрміналагічнае значэнне	- <i>буксіраваць – буксаваць, візіраваць – візаваць, фарміраваць – фармаваць газіраваць – газавачь;</i> - <i>сталіраваць, зандзіраваць, дыфундзіраваць, аксідзіраваць</i>

Правілі суфіксаў дзеепрыметнікаў

Правілы	Прыклады
<i>-н-</i> далучаецца да асновы дзеяслова на <i>а, я</i>	<i>прачытаць – прачытаны, засеяць – засеяны</i>

<p>-ен- пішацца пасля галоснай іі</p> <p>мяккіх зычных</p>	<p>калі аснова дзеяслова заканчваецца</p> <p>нагалосны <i>-е-, -і-</i>, <i>-ы-</i> або зычны</p>	<p><i>схіліць – схілены,</i> <i>накарміць – накормлены,</i> <i>паднесці – паднесены</i></p>
---	--	---

Правілі лічэбнікаў

Правілы	Прыклады
Запомні: пішуцца без мяккага знака, як і вымаўляюцца	<i>сем, восем,</i> <i>семсот, восемсот</i>
у лічэбніку <i>восем</i> ва ўскосных склонах, акрамя вінавальнага, пішацца мяккі знак	<i>васьмі</i> <i>васьмю</i> <i>у васьмі</i>
у лічэбніках ад <i>адзінаццаці</i> да <i>дваццаці</i> і <i>трыццаць</i> пішуцца дзве літары <i>ц</i>	<i>адзінаццаць, дванаццаць,</i> <i>трынаццаць, чатырнаццаць,</i> <i>пятнаццаць, шаснаццаць,</i> <i>сямнаццаць, васьмнаццаць</i>
лічэбнікі <i>два (дзе), абодва (абедзве), тры, чатыры</i> ў творным склоне заканчваюцца на <i>-ма</i>	<i>дзюма, дзвюма,</i> <i>абодзюма, абедзвюма,</i> <i>трыма, чатырма</i>
лічэбнікі <i>пяць, дзевяць</i> – <i>дваццаць, трыццаць</i> у творным склоне пішуцца з дзвюма літарамі <i>ц</i>	<i>Пяццю, дзесяццю, адзінаццаццю,</i> <i>пятнаццаццю, дваццаццю, трыццаццю</i>
у складаных лічэбніках <i>пяцьдзесят – восемдзесят</i> і <i>дзвесце – дзевяцьсот</i> пры скланенні змяняюцца абедзве часткі	<i>пяцідзесяці, шасцідзесяці, сямідзесяці, васьмідзесяці,</i> <i>дзвухсот, трохсот, чатырохсот, пяцісот, шасцісот,</i> <i>сямісот, васьмісот, дзевяцісот</i>

у састаўных колькасных лічэбніках пры скланенні змяняюцца ўсе словы	<i>дзвухсот трыццаці дзевяці,</i> <i>дзвумстам трыццаці дзевяці,</i> <i>дзвумстамі трыццаці дзевяці,</i> <i>дзвухстах трыццаці дзевяці</i>
у састаўных парадкавых лічэбніках пры скланенні змяняецца толькі апошняе слова	<i>трыста шэсцьдзесят васьмы,</i> <i>трыста шэсцьдзесят васьмага,</i> <i>трыста шэсцьдзесят васьмаму,</i> <i>трыста шэсцьдзесят васьмым</i>

Правілі прыназоўнікаў

Правілы	Прыклады
простыя	
пішуцца заўсёды асобна ад слоў	<i>у хаце, на стале, перад лекцыяй, пасля ўрокаў,</i> <i>каля вёскі, ад пачатку да канца, пасярод лесу</i>
у змяняецца на <i>ва</i> перад словамі з пачатковым <i>у</i>	<i>ва універсітэце,</i> <i>ва ўсім</i>
з змяняецца на <i>са</i> перад словамі з пачатковым спалучэннем зычных, першыя з якіх [з], [с], [ж], [ш], [м]	<i>са збожжжа, са сховішча,</i> <i>са Жлобіна, са школы,</i> <i>са мной</i>

<i>аб</i> <i>к</i>	<p>перад займеннікам <i>мне</i> змяняюцца на <i>ка, аба</i></p>	<i>аба мне,</i> <i>ка мне</i>
<i>перад</i> <i>над</i> <i>пад</i>	<p>перад займеннікам <i>мною</i> змяняюцца на <i>перада, нада, пада</i></p>	<i>перада мною,</i> <i>нада мною,</i> <i>пада мною</i>
складаня		
прыназоўнікі <i>з-за, з-пад, па-за, па-над</i> пішуща заўсёды праз злучок і асобна ад слоў		<i>з-за лесу, з-пад зямлі,</i> <i>па-за агародамі, па-над хатамі</i>
састаўныя		
утвораня ад назоўнікаў з прыназоўнікамі, дзе прыслоўяў з прыназоўнікамі пішуща як два або некалькі слоў		<i>з выпадку свята, на працягу дня;</i> <i>нягледзячы на ўмовы,</i> <i>пачынаючы з раніцы</i>

Правілі часціц

Правілы		Прыклады
асобна		
<i>бы</i> <i>жа</i>	пасля слоў, якія канчаюцца на зычны	<i>пісаў бы, хадзіў бы;</i> <i>пісаў жа, хадзіў жа</i>
<i>б</i> <i>ж</i>	пасля слоў, якія канчаюцца на галосны	<i>пісала б, хадзіла б;</i> <i>пісала ж, хадзіла ж</i>
<i>што</i>	у спалучэннях:	<i>пакуль што, толькі што, ледзь што, амаль што, сама што, хіба што</i>
<i>такі</i>	пасля слоў усіх часцін мовы, акрамя дзеясловаў	<i>хлопец такі паехаў,</i> <i>ён такі паехаў</i>
<i>абы</i> <i>небудзь</i>	калі яны аддзяляюцца ад займенніка і прыслоўя прыназоўнікам ці часціцай	<i>хто ж небудзь, абы з чым;</i> <i>дзе ж небудзь, абы ж як</i>
<i>абы</i>	перад словамі розных часцін мовы, акрамя займеннікаў і прыслоўяў	<i>абы хлопец,</i> <i>абы пісаць,</i> <i>абы вясёлы</i>
запомні:		<i>усё ж такі</i>
праз злучок		
<i>абы-</i> <i>небудзь</i>	з займеннікамі і прыслоўямі	<i>абы-хто,</i> <i>абы-дзе,</i> <i>хто-небудзь,</i> <i>дзе-небудзь</i>
<i>-такі</i>	пасля дзеясловаў	<i>пісаў-такі,</i> <i>адказаў-такі</i>
<i>-такі</i>	у складзе слоў:	<i>усё-такі, зноў-такі,</i> <i>так-такі, даволі-такі</i>

1.2 Пунктуацыя

Адасабленне азначэнняў

Правілы	Прыклады
коскай (-амі)	
дапасаванья азначэнні, выражаныя адным або некалькімі прыметнікамі ці дзеепрыметнікамі, звычайна аддзяляюцца, калі стаяць пасля азначаемага слова і не маюць цеснай сувязі па сэнсу і інтанацыі з ім	<i>На дварэ імжыць дождж, халодны, восеньскі. (Кран.)</i>
дапасаванья азначэнні заўсёды адасабляюцца, калі стаяць перад азначаемым словам, якое выражана асабовым ці азначальным займеннікам	<i>Радасная здагадка азарае мяне, і, здзіўлены, я навалі ўстаю ў акопе. (В.Б.). Задаволеныя, усе весела ўсміхаліся. (Гур.)</i>
дапасаванья азначэнні адасабляюцца, калі стаяць перад азначаемым словам, выражаным назоўнікам, толькі пры інтанацыйным і сэнсавым выдзяленні гэтых азначэнняў і набліжці імі дадатковага акалічнаскага значэння	<i>Пажыўцелы, плыве рэчкаю бярозавы лісток у далёкі свет. (Бяд.). Але: Шчаслівыя дзеці ідуць па вуліцы. (Кр.)</i>
дапасаванья азначэнні, якія стаяць у сярэдзіне сказа і ўдакладняюць папярэдняе азначэнне, заўсёды адасабляюцца	<i>Прыгожа выглядаў новы, накрыты шыферам, кароўнік. (Пасл.)</i>
недапасаванья азначэнні, выражаныя назоўнікамі ва ўскосных склонах, адасабляюцца, калі адносяцца да асабовага займенніка	<i>У белай сукенцы, з белым капялюшыкам на галаве, яна мне адразу кінулася ў вочы. (І.Н.)</i>
недапасаванья азначэнні, выражаныя назоўнікамі ва ўскосных склонах, адасабляюцца, калі адносяцца да ўласнага імені	<i>Іван Кузьміч, з неразлучнай люлькай у зубах, глядзіць на мяне (Я.Бр.)</i>
недапасаванья азначэнні, выражаныя назоўнікамі ва ўскосных склонах, адасабляюцца, калі стаяць пасля адасобленага дапасаванага азначэння ці перад ім	<i>З выгляду гэта быў падлетак, худы, даўгарукі, з тонкай шыяй. (І.М.)</i>

Адасабленне азначэнняў-прыдаткаў

Правілы	Прыклады
коскай (-амі)	
выражаныя назоўнікамі ці назоўнікавымі словазлучэннямі, калі стаяць пасля азначаемага слова	<i>Ціха дрэвы штось гутораць, веку выхаванцы. (К-с.)</i>
выражаныя назоўнікамі, якія адносяцца да ўласнага назоўніка і стаяць пасля яго	<i>Прыход Зарубы, фельчара, памог падняцца Януку. (М.Т.)</i>
выражаныя назоўнікамі ці назоўнікавымі словазлучэннямі, якія адносяцца да асабовага займенніка	<i>Ёй было прыемна, што ён, такі сур'ёзны чалавек, заўважыў яе, зялёную настаўніцу, і пажадаў ёй поспехаў. (Дамаш.)</i>
выражаныя субстантыўнымі прыметнікамі (ласкальнымі ці зневажальнымі)	<i>Гнаў гэту думку ад сябе Крушына, але, пракрытая, вярталася ізноў. (Зар.)</i>
выражаныя ўласным назоўнікам са словамі <i>на прозвішчу</i> , <i>на мянушцы</i> і інш., якія стаяць пасля азначаемага слова	<i>Пажылы мужчына, на прозвішчы Хмель, ехаў у млын. (К-с.)</i>
выражаныя ўласным назоўнікам толькі тады, калі ўдакладняе азначаемое слова і суправаджаецца выдзяляльнай інтанацыяй	<i>Мой лепшы таварыш, наводчык Пятроў, выдатна навёў кулямёт. (Бр.)</i>
разам са злучнікамі <i>ці</i> , <i>як</i> , <i>або</i> , <i>гэта значыць</i> ,	<i>У беларускіх лясах гняздзіцца жаўна, або</i>

якімі звязваюцца з азначаемым словам	<i>чорны дзяцел. (В.В.)</i>
працяжнікам (-і)	
заўсёды , калі ў сказе ўскладненай будовы ёсць свае знакі прыпынку	<i>Якраз год таму, летась, на прасохлых сцежках, напрамік цераз поле, прыйшоў быў з суседняй вёскі – Цёмнага бору – шчуплы і худы чалавек – Сяпан Кірык. (К.Ч.)</i>
можа , калі яны маюць паясняльны характар і перад ім можна ўставіць словы <i>а іменна, гэта значыць</i>	<i>З ініцыятывы і фундацыі Ефрасінні была пабудавана царква Спаса – унікальны помнік мураванага дойлідства Беларусі. (С.Т.)</i>
калі да аднаго назоўніка адносяцца некалькі прыдаткаў, яны выдзяляюцца працяжнікамі (другі можа быць апушчаны, заменены коскай), а паміж імі, як аднароднымі членамі сказа, ставіцца коска	<i>Шырокі – тутэйшы настаўнік, загадчык двухкласнае школы, (-) быў шырокім не толькі на прозвішчы, але і на сваёй фігуры, і на сваёй натуре, і нават на размаху гульні ў карты. (К-с.)</i>

Адасабленне акалічнасцей, выражаных

Правілы	Прыклады
дзепрыслоўем	
звычайна аддзяляюцца коскай, калі стаяць пасля паяснямага выказніка	<i>Па-над прасторамі ракі гудуць, прачнуўшыся, гудкі. (М.Т.)</i>
калі не страчаюць значэнне дадатковага дзеяння	
звычайна аддзяляюцца коскай, калі стаяць перад паясняемым выказнікам	<i>Лежачы, разважаў аб падзеях гэтай ночы і аб выніках гэтых падзей. (К-с.)</i>
калі не страчаюць значэнне дадатковага дзеяння	
якія стаяць пасля злучальнага ці падпарадкавальнага злучніка або злучальнага слова, выдзяляюцца коскамі, не ўключаючы злучнік	<i>Хлопец ідзе і, усміхаючыся, гучна вітаецца.</i>
дзепрыслоўным зваротам	
адасабляюцца заўсёды, незалежна ад іх месца ў сказе	<i>Спявала, дажынаючы збажыну, і Ганна, якой час ад часу памагала, падгалошвала мачыха. (І.М.)</i>
адасабляюцца разам з часціцамі <i>нават, амаль</i> , якія стаяць перад ім	<i>Ён быў радасны, нават не думаючы чаму.</i>
могуць адасабляцца працяжнікамі, калі сэнсава-інтанацыйна выдзяляюцца	<i>Не даўшы слова – крапіся, а даўшы – дзяржыся. (Прык.)</i>
не адасабляюцца, якія з'яўляюцца аднароднымі членамі сказа да неадасобленых акалічнасцяў-прыслоўяў і злучаны з імі спалучальнымі злучнікамі	<i>Крушынскі гаварыў ціха і не пазіраючы на госця. (Бяд.)</i>
не адасабляюцца, якія маюць цэласны, непадзельны сэнс і	<i>Я так вывучыў гэту сцежку, што мог ісці па</i>

як правіла, з'яўляюцца фразеалагізмамі	<i>ёй заплюшчыўшы вочы. (Сач.)</i>
назоўнікам з прыназоўнікам	
адасабляюцца акалічнасці ўступкі, якія выражаны назоўнікам з прыназоўнікавым спалучэннем <i>нягледзячы на, дзякуючы і стаяць перад</i> паясняемым выказнікам	<i>Нягледзячы на даволі багатую літаратуру пра Ф. Скарыну, абставіны яго жыцця ўвогуле малавядомы.</i>
могуць адасабляцца, калі ў іх складзе вытворныя прыназоўнікі або прыназоўнікавыя спалучэнні у сувязі з, згодна з, з прычыны, у адпаведнасці з і інш.	<i>З прычыны слабoga здароўя ён увесь час сядзеў дома. (М.З.). Насуперак жаданню, Лабановіч доўга не мог заснуць. (К-с.)</i>

Адасабленне ўдакладаняльных членаў сказа

Правілы	Прыклады
удакладняльныя дзейнікі	
выдзяляюцца 1) коскай	<i>Яна вечна чым-небудзь занята, гэтая Ульяна. (Я.С.)</i>
2) працяжнікам	<i>Пасля яны пачалі шаптацца між сабою – Света і Жэнька. (Пташн.)</i>
удакладняльныя выказнікі	
выдзяляюцца 1) працяжнікам або	<i>Сырая зямля дыміцца лёгкаю параю – падсыхае. (Якім.)</i>
2) двукроп'ем	<i>Удзень Васіль найбольш быў у гумне: малаціў. (І.М.)</i>
удакладняльныя дапаўненні	
выдзяляюцца 1) коскамі або	<i>Іх, Максіма і Маішу, за гэты час я сустракаў не часта, нават вельмі мала. (Я.Бр.)</i>
2) працяжнікамі	<i>Але ў каго іх няма – недахопаў, чалавечых слабасцей! (І.Ш.)</i>
удакладняльныя азначэнні	
выдзяляюцца 1) коскамі	<i>На ўскраіне лесу тут часта сустракаюцца невялікія, з вераб'я, зеленавата-жоўтыя птушкі. (В.В.)</i>
2) працяжнікамі, як правіла, разгорнутыя азначальныя словазлучэнні або некалькі аднародных азначэнняў з коскай паміж імі	<i>У поўнай форме – зашпілены на ўсе гузікі, абуты – набліжаўся ён да вёскі... (І.Ш.)</i>
удакладняльныя акалічнасці	
выдзяляюцца, як правіла, акалічнасці месца, часу, меры і ступені, спосабу дзеяння, якія выражаны словазлучэннямі або асобнымі прыслоўямі і размешчаны пасля другіх акалічнасцей у сказе, пры іх інтанацыйным і сэнсавым выдзяленні 1) коскай	<i>Дзесьці там, далёка на тым беразе, мусіць, на старой сівой званіцы, прагудзеў мілагучны звон. (Лыньк.)</i>
2) працяжнікамі, калі ўдакладненне падкрэслена з асаблівай сілай ці калі дзве і больш удакладняючыя акалічнасці спалучаны злучнікамі і, ці	<i>Унізе – у кустах – пра нешта журчаць пералівы рэчкі. (І.Н.) Заўжды – ці працую, ці пільна на варце стаю – я твай велічны вобраз у думках сваіх уяўляю і люблю, як жыццё, зямлю маладую тваю! (Панч.)</i>

Ужыванне працяжніка

Правілы	Прыклады
---------	----------

паміж дзейнікам і выказнікам	
калі абодва члены сказа выражаны: 1) назоўнікам 2) лічэбнікам ці адзін з іх выражаны назоўнікам, а другі – лічэбнікам ці зваротам з лічэбнікам 3) дзеясловам-інфінітывам ці адзін з галоўных членаў выражаны назоўнікам, а другі інфінітывам	<i>Парэчча – слаўная мясіна, куток прыгожы і вясёлы. (К-с.) Два і два – чатыры. Жыць – Радзіме служыць. (А.Кул.) Умець – за плячыма не насіць.</i>
калі перад выказнікам ёсць словы <i>гэта, вось, гэта значыць, значыць</i>	<i>Восень – гэта залатая пара года. (М.З.)</i>
калі выказнік выражаны фразеалагізмам з ацэначным значэннем	<i>Твар – кроў з малаком. (Пасл.)</i>
калі выказнік выражаны ўсечанай формай дзеяслова тыпу <i>гоп, зірк, круць, скок, тьц, шмыг, шмяк, шухь</i>	<i>А дзядзька раптам – гоп налева! (К-с.)</i>
калі выказнік выражаны назоўнікам без дзеясловазвязкі, а дзейнік – назоўнікам у творным склоне з дзеясловам-звязкай	<i>Стаць свінаркай – пачэсная праца. (Бяд.)</i>
пры аднародных членах	
пасля аднародных членаў сказа перад абагульняльным словам	<i>І словы, і музыка – усё зачаравала. (Я.Бр.)</i>
калі аднародныя члены сказа стаяць пасля абагульняльнага слова, у сярэдзіне сказа, то пасля іх ставіцца працяжнік	<i>Усюды: на чыгунцы, у дэпо, на электрастанцыі – працуюць нашы людзі. (Лыньк.)</i>
калі супастаўленне аднародных членаў у сказе мае рэзка антанімічны характар, то пасля злучнікаў ставіцца працяжнік, а перад злучнікам – коска	<i>Не пракосы, а – палосы выжынае гладка сталь. (Гл.)</i>
пры пабочных канструкцыях	
рэдка, але магчыма выдзяленне працяжнікамі пабочных слоў, словазлучэнняў і сказаў, якія суправаджаюцца ўзмоцненай інтанацыяй і актуалізаваны па сэнсу	<i>Разведчыкі ішлі ў той бок, дзе – як яны спадзяваліся – стаіць яшчэ на Нёмане іх брыгада. (Я.Бр.)</i>
заўсёды выдзяляюцца тыя пабочныя канструкцыі, якія знаходзяцца ў сярэдзіне сказа і маюць пыталную або клічную інтанацыю	<i>Хутка будуць называцца – знаю гэта – камуністамі ўсе людзі на зямлі. (А.Кул.)</i>
пры ўстаўных словах, словазлучэннях і сказах	
калі ўстаўныя словы, словазлучэнні і сказы маюць маларазвітую або развітую будову, лагічна выдзяляюцца, слабей звязаны са зместам сказа і суправаджаюцца працяглымі паўзамі на стыку з яго членамі	<i>Каля Нёмана – а ён тут быў зусім недалёка – пачулася песня. (К-с.)</i>
калі ўстаўныя словазлучэнні і сказы суправаджаюцца пыталнай або клічнай інтанацыяй (стаіць пыталнік або клічнік)	<i>Міхал – навошта ўжо таіцца? – любіў-такі навесяліцца. (К-с.)</i>
перад прыдаткам	
калі перад прыдаткам можна без змены сэнсу ўставіць словы <i>а іменна, гэта значыць</i>	<i>Між іншым, у гэты перыяд я стаў авалодваць новым для мяне літаратурным жанрам – байкай. (Кран.)</i>
калі неабходна падкрэсліць удакладняльны	<i>Разам з імі ў падвал халодны гоняць цётку –</i>

паясняльны характар прыдатка (ён звычайна стаіць у канцы сказа)	<i>сястру Міня. (А.Кул.)</i>
у няпоўным сказе	
на месцы пропуску выказніка са значэннем наяўнасці, існавання, знаходжання, дзеяння, стану	<i>У цёмным небе – хараводы сіняватых зорак. (Багд.)</i>
на месцы пропуску выказніка, які ўжо названы ў папярэдняй частцы	<i>Адна рака спяшаецца на поўдзень, другая – на поўнач, адна – да цёплага мора, другая – да сцюдзёнага мора-акіяна. (Кір.)</i>
у складаназалежным сказе	
паміж галоўнай і даданай часткай, калі даданая частка выдзяляецца інтанацыяй і стаіць перад галоўнай	<i>Калі прагнуўся я – была ўжо ціша ночы. (Ч.)</i>
у складаназлучаным сказе	
перад злучнікам і замест коскі, калі другая частка сказа паказвае вынік, нечаканае далучэнне або рэзкае супрацьпастаўленне	<i>Бацька выпрастаетца – і ў постаці павага да сябе. (Кран.)</i> <i>Ён лёгка павёў левай рукою – і палілася песня. (І. Ш.)</i>
у складаным бяззлучнікавым сказе	
калі часткі проціпастаўляюцца (можна ўставіць злучнік <i>а</i> ці <i>але</i>)	<i>Яго крытыкавалі – ён маўчаў. (І.Ш.)</i>
калі другая частка выражае неадпаведнасць, нечаканы вынік таго, пра што гаворыцца ў першай	<i>Зайшлі на двор – нікога не відаць. (Пташн.)</i>
калі першая частка паказвае на час або ўмову таго, пра што гаворыцца ў другой (можна ў пачатку першай часткі паставіць злучнік <i>калі</i>)	<i>Умеў памыліцца – умеі і напавіцца. (Прык.)</i> <i>Скончыш сямігодку – завязу ў рачны тэхнікум. (Хадк.)</i>
калі ў адной частцы выражаецца параўнанне дзеянняў, падзей, з’яў і інш., пра якія гаворыцца ў другой (можна ўставіць злучнік <i>як</i> ці <i>быццам</i>)	<i>Двор без мамы – народ без мовы. (В.З.)</i> <i>Слова сказаў – сякераю адсек. (Прык.)</i>
калі паміж часткамі сказа выражаецца хуткая змена падзей (можна ўставіць злучнік <i>і</i>)	<i>Раптам бліснула маланка – стала відна, як удзень. (Грах.)</i>
калі апошняя частка з’яўляецца абагульняльнай у адносінах да папярэдняй часткі ці некалькіх	<i>Мы ўсё можам – вось наш дэвіз. (Кран.)</i> <i>Да канца вучобы, да сваёй кватэры яшчэ далёка – гэта таксама ясна. (Я.Бр.)</i>
калі часткі выражаюць адносіны меры і ацэнкі	<i>І такі прастор для работы, такія далягляды адкрываюцца – позіркам не ахопіш. (Хадк.)</i>

Спалучэнне знакаў прыпынку

Правілы	Прыклады
дзукоссе і іншыя знакі прыпынку	
калі ўстаўныя словы, сказы ці іншыя кампаненты сказа ўзяты ў дзукоссе і павінны аддзяляцца іншым знакам прыпынку, то кропка, коска, кропка з коскай, двукроп’е, працяжнік могуць стаяць толькі пасля дзукосся	<i>Не заўсёды “трэба” перамагала “хачу”, але ён ужо добра адчуў, што “трэба” – важнейшае, што не лічыцца з ім няможна... (І.М.)</i>
калі ўстаўныя словы, сказы ці іншыя кампаненты сказа, узятыя у дзукоссе, павінны выдзяляцца з двух бакоў парнымі знакамі прыпынку, то коскі, працяжнікі могуць стаяць толькі перад адкрываючым і пасля	<i>З-за цікаўнасці – “А што ты ўмееш рабіць, галубка?” – Валянціна Андрэеўна тут жа згадзілася, каб Мама памагла ім. (І.Ш.)</i>

закрываючага двукосся	
калі пыталынік, клічнік, шматкроп’е адносяцца да слоў, узятых у двукоссе, то пасля двукосся знак прыпынку не ставіцца пры ўмове, што сказ заканчваецца	<i>Літаратурны крытык цытуе словы з дзённіка М.Танка: “Стаю над сваёй пустой студняй паэзіі, з якой вычарпаў усё, і не знаю, як хутка зноў яна напоўніцца жывой бруёй. А можа, не напоўніцца?” (Ароч.)</i>
калі простая мова стаіць пасля слоў аўтара, яна бярэцца ў двукоссе, а пасля слоў аўтара ставіцца двухкроп’е	<i>Ён доўга паціскаў сябру рукі, прымаўляючы: “Як я рад, што ты прыехаў!..” (К-с.)</i>
калі простая мова стаіць перад словамі аўтара, то пасля яе ставіцца працяжнік і простая мова бярэцца ў двукоссе	<i>“Ці не было тут калі возера?” – думаў Сцёпка. (К-с.)</i>
калі простая мова з’яўляецца пыталым ці клічным сказам, то двукоссе ставіцца пасля клічніка ці пыталніка, калі апавядальным – пасля двукосся	<i>Я асцярожна гладзіў каласкі, гарнуў іх да твару, шаптаў: “Каласіся, жытца, буйна каласіся!” (Пасл.). Прынёс дудку Алесь, падае дзеду, а ён: “У вядро, унучак, у вядзерца ўсунь, тады яна не так заговорыць”. (Янк.)</i>
калі словы аўтара разрываюць простую мову, якая з’яўляецца адным сказам, то словы аўтара з абодвух бакоў выдзяляюцца коскамі з працяжнікамі, а двукоссе ставіцца ў пачатку і канцы ўсяго сказа	<i>“Разжывёмся крыху ўвосень, – марыў уголас Паходня, – абсталюем кожны куток, кніг накупім, інструмент для духавога аркестра, більярд...” (Хадк.)</i>
калі простая мова не закончана, то пасля яе ставіцца шматкроп’е і закрываецца двукоссе, а перад словамі аўтара ставіцца працяжнік	<i>“Мама, старэнькая мая...” – прашапталі сухія, гарачыя вусны. (Я.Бр.)</i>
дужкі і іншыя знакі прыпынку	
перад дужкамі, якія выдзяляюць пабочныя сказы, выразы, не ставіцца коска, кропка з коскай, двукоссе, працяжнік; яны ставяцца толькі пасля другой дужкі	<i>Якуб Панасавіч, нягледзячы на свае вялікія гады (яму было пад семдзесят), выглядаў яшчэ даволі рухава. (Я. Бр.)</i>
пасля другой дужкі, якая аддзяляе пабочны сказ, выраз, ставіцца той знак, які патрабуецца ўмовамі кантэксту, незалежна ад таго, які знак стаіць перад дужкай	<i>Быў узгорак, так як бубен, але Ціт пасеяў лубін, ды (ці веры вы дасце?), як чарот, жытцо расце. (Кран.). Свае рыжыя і непамерныя, як навыврост, вусы, ён выпаставаў тут з намерам здзівіць калісьці (дай божа!) бабу і дачку... (Я.Бр.)</i>

Знакі прыпынку пры цытатах

Правілы	Прыклады
эпіграф як разнавіднасць цытаты ў двукоссе не бярэцца, а імя аўтара або назва крыніцы, з якой узяты эпіграф, ставіцца ўнізе і ў дужкі не заключаецца, кропка пасля спасылкі на крыніцу таксама не ставіцца	<i>Гэй, наперад, покі сэрца Б’ецца, рвецца на прастор. Янка Купала</i>
калі цытаваныя словы ўключаюцца як частка сказа ці як даданы сказ, яны пачынаюцца з малой літары і бяруцца ў двукоссе	<i>Якуб Колас справядліва ўказваў, што “родная мова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет”.</i>
цытаты выдзяляюцца тымі ж знакамі	

<p>прыпынку, як і простая мова:</p> <p>а) калі цытаваныя словы стаяць пасля слоў аўтара, перад імі ставіцца двукроп’е, а яны бяруцца ў двукоссе;</p> <p>б) калі цытаваныя словы стаяць перад словамі аўтара, то пасля іх ставіцца коска і працяжнік;</p> <p>в) калі цытаваныя словы разрываюцца словамі аўтара, то пасля першай часткі цытаты ставіцца коска і працяжнік, а пасля слоў аўтара – кропка і працяжнік.</p>	<p><i>Якуб Колас пісаў: “Роднае слова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет”.</i></p> <p><i>“Роднае слова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет”, – пісаў Якуб Колас.</i></p> <p><i>“Роднае слова, – пісаў Якуб Колас. – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет”.</i></p>
<p>калі цытатай з’яўляюцца вершаваныя радкі, якія запісаны слупком, то яны ў двукоссе не бяруцца</p>	<p><i>Пра беларускую працаўніцу-жняю Янка Купала пісаў:</i></p> <p><i>Смела ідзе у сонцы, Ўся сама – як сонца, Гэта жнейка наша Ў нашае старонцы.</i></p>

Частка 2. Этнакультуралагічныя тэксты з прапушчанымі арфаграфамі і пунктаграфамі

2.1 Беларусь, беларус

Тэма 1: правапіс літар *е, я*.

Паўтарыць: напісанне вялікай літары; правапіс апострафа і раздзяляльнага мяккага знака, мяккага знака; знакі прыпынку пры словах, граматычна не звязаных з членамі сказа.

Першыя людзі на тэрыторыі Беларусі. Вучоныя лічаць што чалавек на тэрыторыі (Б,б)..ларусі мог жыць ужо каля 300 тыс..ч гадоў назад. На жаль матэрыяльных звестак пра гэта выявіць пакуль што н.. ўдалося.

Першымі людз..мі на тэрыторыі (Б,б)..ларусі рэшткі культуры якіх вы..ўлены каля вёсак (С,с)в..цілавічы (В,в)еткаўскага (А,а)бідавчы (Б,б)ыхаўскага і (П,п)адлужжа (Ч,ч)ачэрскага раёнаў былі н..андэртальцы і жылі тут в..рагодна 120-140 тыс..ч гадоў назад у так званую мусц..ерскую (культурна) гістарычную эпоху.

Поўнае зас..ленне тэрыторыі (Б,б)..ларусі адбылося ў м..заліце прыкладна дзес..ць тыс..ч гадоў назад. Паселішчы (Ю,ю)равічы і (Б,б)ердыж сведчаць не толькі аб асваенні нашай з..млі краман..ёнцам ці Homo sapiens але і аб з..ўленні н..кастрых этнаграфічных асаблівасцей у жыцці тагачасных людзей.

Адно з самых старажытных і найбол..ш вывучаных паселішчаў чалавека на тэрыторыі (Б,б)еларусі так званая (Б,б)ердыжская стаянка якая знаходзіцца н..падалёк ад вёсак (Б,б)ердыж і (П,п)адлужжа (Ч,ч)ачэрскага раёна. Тут вы..ўлены рэшткі чатырох паўз..млянак і п..ці гаспадарчых ям прылады працы і іншае.

У цэнтры вёскі (Ю,ю)равічы (К,к)алінкавіцкага раёна знаходзіцца в..рхн..палеалітычная стаянка п..ршабытнага чалавека абсалютны ўзрост якой складае прыкладна 26470 гадоў. Тут вы..ўлены рэшткі жылля крам..нёвыя прылады працы а таксама рэчы вырабл..ныя з біўня маманта. (175 сл.)

Тэма 2: адлюстраванне на пісьме падоўжаных зычных.

Паўтарыць: правапіс *не/ня, ні*, зычных у корані, у прыстаўках; напісанне *н, nn* у прыметніках; правапіс складаных прыметнікаў;

знакі прыпынку пры аднародных членах сказа; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Лясная краіна. Беларусь вызначаецца раўні(н, нн)ым характарам сваёй тэрыторыі адносіцца да зоны (умерана) кантынентальнага клімату з даволі мя..ай і вільгот(н, нн)ай зімой цёплым летам і сырой восе..ю.

Галоўнае прырод(н, нн)ае бага..е Беларусі складаюць (шмат) лікія лясы, якія ў значнай меры ва ўсе часіны прадвызначалі спецыфіку гаспадара..я і ўмовы жы..я насельніцтва. У старажытныя часы тады калі землі нашай Бацькаўшчыны пачалі засяляць славянскія плямёны ляс(н, нн)ыя масівы займалі прыкладна 90 працэнтаў тэрыторыі Беларусі. У наступныя стаго..і пад уплывам розных фактараў найперш гаспадарчай вырубкі а часам і (не/ня) апраўданага знішчэ..я як у 19 – 20 стаго..ях лясістасць Беларусі (не/ня, ні) ухільна змяншалася і цяпер складае каля 30 працэнтаў гэта трэць тэрыторыі Беларусі. Калі ж улічыць (не/ня) толькі ляс(н, нн)ую, але яшчэ лугавую і балот(н, нн)ую расліннасць то атрымаецца што ў наш час раслі(н, нн)ае покрыва Беларусі займае дзве трэція яе агульнай тэрыторыі.

Такім чынам Беларусь (не/ня, ні) бе(с, з)падстаўна можна назваць сапраўднай “лясной краінай” насельніцтва якой з пакале..я ў пакале..е нараджалася працавала кахала і памірала пад зялёным покрывам (не/ня, ні) а(п, б)сяжных лясоў. Таму беларусы заўжды былі звязаны з прыродай пастаянна а(т, д)чувалі яе прыкметны ўплыў на сваё жы..ё і працу вымушаны былі па(т, д)ладжвацца пад асаблівасці свайго прыроднага асяро..я. Старажытныя насельнікі Беларусі прыстасоўвалі да (прыродна) кліматычных умоў свае звычаі абрады працоўную дзейнасць традыцыі бо толькі такім чынам можна было выжыць у ця(ш, ж)кіх і складаных умовах жы..я. (200 сл.)

Тэма 3: правапіс літар *е, я*.

Паўтарыць: правапіс *не/ня, ні*, суфіксаў дзеепрыметнікаў; ужыванне двукроп’я; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Выбар месца пад будаўніцтва хаты. Перш чым пабудаваць хату чалавек кіраваўся в..кавым назапашаным вопытам выбару месца пад будаўніцтва хаты. Гэта месца павінна быць сон..чным блізка ад яго

рэчка ці другі вадаём але ў час разводдзя яно (не/ня, ні) павінна затоплівацца вадою.

Шырока бытавала п..ракананне што (не/ня) льга будавацца на спрэчнай дзялцы з..млі бо гэтым будуць накліканы праклёны таго хто спрачаўся і прайграў. Н..колі (не/ня, ні) ставілі хату там дзе былі знойдз..ны чалавечыя косткі а таксама там дзе хто (небудзь) пасек с..керай нагу ці руку парэзаўся с..рпом касой нажом.

(Не/ня) льга было будаваць хату на месцы раней спал..най маланкай хаты пакінутаў гаспадарамі (з) за хваробы разводдзя ці іншай прычыны. Лічылася што там дзе пра..віўся гнеў багоў ці здаралася б..да ўсё магло паўтарыцца.

На Б..ларусі існавала шмат спосабаў магічных прыёмаў якімі карысталіся с..ляне пры выбары месца пад хату. Так аблюбаваўшы (не/ня, ні) йкую м..сціну ставілі на тым месцы чыгунок з павуком. Калі ён за ноч пачынаў “ткаць кросны” то лічылася што месца пад хату выбрана добрае. Было і такое павер..е калі ў пакінутай на ноч у выкапанай ямцы пасудзіне з мёдам пад раніцу з..яўляліся мурашкі месца лічылася ўдалым. (171 сл.)

Тэма 4: ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: правапіс прыслоўяў, зычных у корані, у прыстаўках; знакі прыпынку пры адасобленых членах сказа, у складаназалежным сказе.

Покуць ці чырво(н, нн)ы кут найбольш шаноўнае месца ў хаце асвеча(н, нн)ае ўстойлівай традыцыяй духоўнага жыцця. Яна выконвала важную ролю ў паўсядзё(н, нн)ых звычаях і абрадах. На покуці развешвалі абразы ўбра(н, нн)ыя ўзор(н, нн)ымі ручнікамі (набожнікамі) пучкі асвеча(н, нн)ых у царкве жытнёвых каласоў і траў. Нярэдка абразы памяшчалі ў бажніцу зробле(н,нн)ую ў выглядзе драўля(н, нн)ай шафкі. Найбольш устойлівая сувязь у структуры інтэр..ера размяшчэнне покуці па дыяганалі ад печы. Гэты звычай быў уласцівы ўсім (усходне) славянскім народам і адпавядаў народ(н, нн)ым уяўленням пра структуру сусвету. Покуць сімвалічна атаясамлівалася з усходам і поўднем у той час як процілеглы кут дзе стаяла печ з захадам і поўначчу.

На покуці стаяў засла(н,нн)ы абрусам стол на ім звычайна пакідалі хлеб прыкрыты ручніком ці абрусам. За абедам у будні дзень абрус

здымалі і ўся сям..я садзілася за стол займаючы месца ў пэўнай паслядоўнасці на покуці гаспадар дома за ім іншыя члены сям..і (137 сл.)

Тэма 5: Тэма: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Паўтарыць: правапіс складаных слоў, зычных у корані, у прыстаўках; знакі прыпынку пры даданых членах сказа, у складаназалежным сказе.

Куфар. Пяройдзем цяпер да куфра які зара(с, з) амаль выціснуты шафаю але ёсць мясціны дзе куфар або скрыня яшчэ і зара(с, з) пануе ў хаце іх нават яшчэ робяць (сям) там. Лепшымі куфрамі лічацца тыя што робяць у Іванаўскім раёне на Палессі.

Куфар у нас прыблізна такі як у Расіі і на Украіне хіба што большы памерам. Часам нават на колцах як палтаўская скрыня. Адрозненне ў колеры якім ён ра(с, з)пісаны. Колеры беларускага куфра больш глухія фіялетава з чырвоным карычневы з сінім і чырвоным і іншыя. Акрамя кветак і “букетаў” на нашых куфрах ёсць яшчэ стылізаваныя фігуркі людзей коней і іншае.

А(т, д)крыем куфар. Вось ляжыць пялюшка першынца а вось стаяць як палі сувоі белага ільнянога палатна. І можна ўспомніць як дзяўчына ўжо церла гэты лён і прала віла і снавала і як у маі ўвесь свет быў белы ад вішань ад яблынь ад палотнаў на лузе пад сляпучым сонцам.

Далей ляжаць “сце(ш, ж)камі ў полі” (па) рознаму вышытыя ручнікі белыя сарочки вышытыя па каўняры рукавах поліках а часам і па ўсёй пазусе. Побач з паясамі а(т, д)гароджана ў куфры месца для прыкра(с, з). Тут пярсцёнак які пасля заручын заўсёды здымалі і хавалі бо перашкаджаў працаваць. Побач ляжалі каралі.

І урэшце апошняе а(т, д)дзяленне куфра прыскрынак. Пад ім (с, з)кладзены фартух андарак кашуля абутак хус(т, д)ка. Гэта апошня смяротная вопра(т, д)ка. З той (с, з)пакойнай стойкасцю з тым (прыродна) філасофскім поглядам на канец жыцця якое ўласціва простаму чалавеку які рабіў заўсёды самую патрэбную на зямлі справу усё гэта загадзя а(т, д)кладзена “каб не патрабаваць чужое ласкі”. (239 сл.)

Тэма 6: ужыванне двукроп’я.

Паўтарыць: правапіс галосных, зычных, часціц; адасабленне дапаўненняў.

Студня. Акрамя прыродных крыніц у вёсках Б..ларусі традыцыйна будавалі студні ці калодзежы. В..домы два асноўныя тыпы студні (калаўроты) і студні (жураўлі). Першыя будаваліся там дзе гарызонты вады зал..галі глыбока пад з..млэй другія ў адваротным выпа(т, д)ку. На тэрыторыі Б..ларусі адзначаюцца разнастайныя канструкцыі калодзежнага праёму праём мацавалі з тоўстых ствалоў з выдале(н, нн)ай с..рцавінай н..рэ(т, д)ка драўля(н, нн)ымі пла(ш, ж)камі якія мацаваліся па кутах палямі а таксама шляхам склада(н, нн)я зрубку ці выкладва(н, нн)я з кам..нёў.

Цікавыя звычаі былі звязаны з выбарам месца для студні. Крыніцу шукалі наступным чынам пасля заходу сонца клалі на голай з..млі ў месцы дзе планавалі капаць студню жменю воўны з белаай авечкі і накрывалі новым гліня(н, нн)ым гладышом. Калі назаўтра на досві(т, д)ку на воўне з..яўлялася раса гэта было надзейным пацв..рджэ(н, нн)ем што крыніца тут ёсць. Калі (ж) воўна была сухая тады шукалі іншае месца. У іншых месцах жанчыны клалі разам з воўнай яшчэ і лустачку хлеба таксама прыкрыўшы іх якой (небудзь) гліня(н, нн)ай пасудзінай.

Пад падлогу студні ці за яе ўмацава(н, нн)е клалі двайны арэх спары(ш, ж) каб заўсёды было поўна вады. (162 сл.)

2.2 Нацыянальныя стравы

Тэма 7: правапіс *н, нн* у суфіксах дзеепрыметнікаў.

Паўгарыць: правапіс галосных, зычных; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа, пабочных словах; ужыванне працяжніка.

Бульба другі хле(п, б). Яна ў Б..ларусі была в..дома ўжо ў першай палове вас..мнаццатага стагоддзя хаця зан..ла трывалыя пазіцыі с..род іншых культур толькі ў другой палове дз..в..тнаццатага стагоддзя. Да канца дз..в..тнаццатага стагоддзя прыкметна пашырыўся і асартымент бульбяных страў. Бульба печ(н, нн)ая “ў мундзірах” адвара(н, нн)ая пража(н, нн)ая туша(н, нн)ая пюрэ бабка ці дранка клёцкі бліны і аладкі супы і поліўкі гэта далёка не поўны п..ралік страў з бульбы. Відаць найбольш ра(с, з)паўсюджа(н, нн)ымі з іх былі бульба адвара(н, нн)ая яе елі з кіслай капустай шкваркамі агуркамі саладухай сыраквашай тоўча(н, нн)ая запраўле(н, нн)ая малаком салам алеем грыбамі а таксама розныя супы звычайны малочны забеле(н, нн)ая бульба з працёртай мукой булёны і іншыя. Бульбу парэза(н, нн)ую

скрылькамі дабаўлялі і ў крупнік які нараўне з баршчом і вара(н, нн)ай капустаю быў адным з найбольш распаўсюджана(н, нн)ых страў.

Не звяза(н, нн)ыя з глыбокімі традыцыямі бульбяныя стравы не адыгрывалі істотнай ролі ў звычаях і абрадах б..ларусаў і ўжываліся як у посты так і ў скаромныя дні і ў будні і на святы. Усё (ж) з цягам часу яны некалькі “прынароўліваліся” да народнага кал..ндара стасаваліся з сістэмай традыц(і, ы)йных звычаяў і аб..рэгаў. Як правіла па в..лікіх святах В..лікдзень Сёмуха Ражство і іншыя яны выключаліся з рац(і, ы)ёну харчавання.

Кепска было раней калі яшчэ не было бульбы. Тады замест яе былі пара(н, нн)ая рэпа бручка ці нешта такое іншае.

Сёння б..ларусы ведаюць каля тыс..чы страў з бульбы. Ад звычайнай печы(н, нн)ай на начлезе якую так добра выкаціць з прыску, а(п, б)скрэ(п, б)ці ра(с, з)ламаць і калі яна яшчэ дыміцца саліць і захлынаючыся глытаць і да “клёцак з душамі” в..лізныя клёцкі з цёртай бульбы начыне(н, нн)ыя мясам да бульбы фаршырава(н, нн)ай сушанымі грыбамі і запеч(ан, нн)ай у гарачай печы. Апісаць усе спосабы немагчыма. Але і проста пара(н, нн)ая з падгарэлымі вяршкамі высыпа(н, нн)ая на абрус на сталю яна дзіва. Бяры і еш. А да яе сала салёныя агуркі халодныя з кропам і селядзец раней бульбу мачалі ў с..л..дцовы расол. Або з..лёны канапляны ці залаты сланечнікавы алей масла каровіна ці міска кіслага халоднага малака якое ў маёй м..сцовасці па(т, д)сольваюць. (312 сл.)

Тэма 8: правапіс літар *е, я*.

Паўтарыць: правапіс апострафа; адасабленне даданых членаў сказа.

Верашчака. Амаль на ўсёй тэрыторыі Б..ларусі за выключэннем Заходняга Палесся была в..дома традыцыйная м..сная страва в..рашчака ці пражаніна мачанка. Звычайна яе гатавалі са свіных рэбраў м..снэй каўбасы кавалачкаў сала якія тушылі ў гаршку або латку падкалочваючы туды жытнюю ці пшанічную муку дадаючы цыбулі і перцу. Часта ў якасці падлівы выкарыстоўвалі малако і см..тану. У Заходнім Палессі в..рашчакай называлі нагул прыгатаваныя адразу пасля забою свінні мяса сала вантробы як і сам званы абед з гэтай нагоды. Як скаромная абрадавая страва в..рашчака гатавалася часта ў дні кал..ндарных і с..мейных свят. У Паазер..і Пан..монні была в..дома і в..рашчака постная замест м..сных прадуктаў

тут ужывалі с..л..дзец грыбы алей таркаваную бульбу. В..рашчаку елі разам з блінамі ці аладкамі радзей з хлебам ці бульбай. (118 сл.)

Тэма 9: правапіс зычных у корані, у прыстаўках.

Паўтарыць: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Клёцкі. Апрача хлебных мучныя вырабы былі шырока вядомы ў беларусаў у выглядзе ва(т, д)кіх і паўва(т, д)кіх страў. З рознай мукі грэцкай пшанічнай радзей жытняй ячнай з дабаўкай як гатавалі клёцкі галушкі галкі якія варылі ў па(т, д)соленай вадзе. Часам два віды мукі (с, з)мешвалі ў розных прапорцыях. Апрача звычайных посных гатавалі і клёцкі “з ву(ж, ш)камі” ў якія загортвалі кавалачкі сырога сала. У дамах беларускай шляхты ў клёцкі дабаўлялі сыр мак цыбулю канаплянае масла. З канца дзевятнацатага стагоддзя клёцкі ўсё часцей гатавалі з дранай бульбы. На Палессі іх нярэ(т, д)ка рабілі з мукі напалову з рыбным фаршам. Клёцкі падавалі звычайна ў выглядзе ва(т, д)кай малочнай часам рыбнай грыбной стравы або па(т, д)смажвалі на сале з дабаўленнем смятаны. Яны ўжываліся і як абрадавая страва ў памінальныя дні. (118 сл.)

Тэма 10: адасабленне дзеепрыслоўных і дзеепрыметных зваротаў.

Паўтарыць: правапіс зычных, галосных.

Кулеш. Ш(і, ы)рока в..домай традыц(і, ы)йнай стравой б..ларусаў быў кулеш які ў..ўляў сабой паўгустую мучную масу разведзеную на кіп..ні узбітую лы(ш, ж)кай ці сучкаватай калату(ш, ж)кай. Яго рабілі з грэцкай ці пшанічнай мукі радзей з ячневай гарохавай. У залежнасці ад віду і сорту мукі куле(ш, ж) набываў свой характэрны смак і займаў пэўнае месца ў “іерархіі” страў і ў абрадавым кал..ндары. У той час як пшанічны і грэцкі куле(ш, ж) лічыўся д..лікатэсам і падаваўся на св..точны стол ці ў час жніва куле(ш, ж) з ячнай і асабліва гарохавай мукі быў сціплай с..мейнай стравой якую рыхтавалі “на хуткую руку”. Гарохавы ці бабовы куле(ш, ж) пры астыванні прыкметна гусцеў утвараючы тугую паўмяккую масу яго елі відэльцамі ці рукамі разразаючы на кавалкі. Фактычна гэта была самастойная посная страва якую называлі бру(с, з)камі. (119 сл.)

Тэма 11: адасабленне дадanych членаў сказа.

Паўтарыць: правапіс зычных у корані, апострафа; знакі прыпынку пры зваротку.

Хлеб. Аснова ўсяго хле(п, б). Пшанічны як на поўдні у нас пякуць рэ(т, д)ка. Беларус любіць чорны хле(п, б) і сумуе па ім трапіўшы туды дзе яго няма. Так што хле(п, б) у нас жытні вельмі духмяны. Пякуць яго на паду на капусных або кляновых лісцях а пасля спырнуты вадою астывае хле(п, б) пад ручніком напаўняючы хату найлепшым у свеце пахам. Няма нічога смачней як адрэзаць гарачую лусту густа пасаліць яе і з..есці.

Уле(т, д)ку калі дарагая хвіліна елі праснакі ці прэсны хле(п, б) і цацні. Да белага ставіліся ў даўніну крыху недаверліва але пірагі заўсёды любілі. З яблыкамі і ўвогуле з садавінай з чарніцамі кручаны з макам ці струцаль. Калі пяклі іх то рэшткі цеста раздавалі дзецям каб кожны спёк сабе хаця (б) па мален..кай булачцы сваёй. І як паўсюль у славян існаваў “зайцаў хле(п, б)” што бацька прыносіць з лесу ці дарогі.

Хле(п, б) даставаўся ця(ш, ж)ка. Кінуць яго быў смяротны грэх. Абраніўшы трэба было падняць кавалак пацалаваць і сказаць даруй (Б,б)ожухна. Хле(п, б) абагагаўлялі. (155 сл.)

2.3 Святые, звычаі, абрады

Тэма 12: знакі прыпынку ў простым сказе.

Паўтарыць: правапіс галосных, зычных, апострафа; складаных слоў; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Кожнай пары года а(т, д)павядалі пэўныя (вытворча) магічныя абрады звычаі рытуалы песні прыкметы і павер..і. В..сновы цыкл народных свят і (вусна) паэтычнай творчасці надзвычай складаны і функцыянальна (шмат) планавы. Яго галоўнай ідэяй была ідэя адраджэння і абнаўлення прыроды ў яе вечным (кола) звароце жыцця і смерці. В..сной пачыналіся самыя а(т, д)казныя с..лянскія работы ворыва сяўба выган скаціны ў поле. Ад таго як ху(т, д)ка і (свое) часова будзе выканана гэта праца залежаў будучы дабрабыт сям..і. Б..ларуская прыка(с, з)ка наступным чынам тлумачыць гэтую прыродную залежнасць “Восень кажа я ўраджу, в..сна кажа пачакай

як дагаджу”. Важныя вехі ў працоўнай дзейнасці с..л..ніна мелі а(т, д)паведныя звычаі і абрады. (96 сл.)

Тэма 13: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Паўтарыць: правапіс галосных, апострафа.

Вербніца. Асноўным абрадам св..точнага дня стала наведванне царквы з мэтай асв..ціць галінкі в..рбы якім прыпісваліся шматлікія магічна-аздараўленчыя ўласцівасці. Такі звычай в..домы са старажытных часоў у многіх народаў. Асноўны яго сэнс дрэва якое раней за іншыя адгукваецца на в..снавое ц..пло на прабуджэнне з..млі павінна п..радаць сваю моц здароў..е прыгажосць чалавеку і хатнім жывёлам. Таму асвечаныя ў царкве галінкі в..рбы неслі дадому і злёгка сц..балі імі ўсіх дамачадцаў перш за ўсё дзетак і прыгаворвалі “Не я б..ю в..рба б..е за тыдз..нь В..лікдзень”.

Пасля гэтага адну частку галінак клалі за бажніцу утыкалі ў сцены а з другой праводзілі цэлы шэраг ахоўна-магічных дзеянняў. Нашы продкі верылі што асвечаная в..рба дапамагала п..расц..рагчы жывёлу ад ведзьмаў благога вока суседзяў ці іншых аднав..скоўцаў спрыяла добрай малочнасці. У сув..зі з гэтым гаспадар абыходзіў з галінкамі в..рбы ўсе пабудовы дзе стаяла розная жывёнасць і тройчы злёгка сц..баў дубчыкам кожную жывёліну а затым утыкаў яго ў шчыліну сц..ны. Цікава што практычна ўсё жывое павінна было быць укрывавана каровы конь вол козы сабака кот а таксама калоды з пчоламі. Потым гаспадар ішоў у сад і таксама тройчы сц..баў там кожнае пладаноснае дрэва тое ж самае адбывалася ў агародзе і на ніве. Напрыканцы рытуальнага абыходу гаспадар кіраваўся на могілкі і трохразовым лёгкім хвастаннем вітаў магілы сваіх суродзічаў. Дарэчы галінкі в..рбы што браліся на ніву і на могілкі не несліся дадому а ўтыкаліся ў з..млю на месцы прав..дзення рытуалу.

Пазней на працягу ўсяго года асв..чоныя галінкі в..рбы як і грамнічная свечка н..аднаразова ўжываліся ў паўс..дзённым с..лянскім жыцці ў якасці ахоўнага амулета. Кожная дбайная гаспадыня выганяла на Юр..я сваю карову лёгенька сц..баючы яе па баках галінкай. З дубчыкам в..рбы з..мляроб распачынаў узорванне яравога поля в..снавую і асеннюю с..ўбу пасадку бульбы. (275 сл.)

Тэма 14: ужыванне працяжніка паміж дзейнікамі і выказнікамі.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*, мяккага знака, апострафа; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Вялікдзень в..снавое с..вята старажытных славян у гонар сонца абуджэння прыроды і надыходу “в..лікіх дзён” пал..вых работ. Гэта паз..ней ужо да яго прым..ржавана галоўнае хрыс..ціянскае с..вята “уваскрэсенне” распятага Хрыста.

Паводле народнага павер..я на Вя..лікдзень як і на Купалле сонца “іграе” “купаецца”. Сонца на б..схмарным небе аб..цала багаты ўраджай шчас..лівыя в..селлі. У залежнасці ад м..с..чнага кал..ндара Вя..лікдзень прыпадае на час ад чац..вёртага красавіка да вос..мага мая.

Гэта с..вята адно з самых радасных с..вят у жыцці з..мл..роба. Адзначалі яго вельмі ўрачыста гатавалі многа страў. Найважнейшыя бытавыя прыкметы і характэрныя асаблівас..ці Вя..лікадня ў б..ларусаў фарбаванне яек гульні ў біткі хаджэнне валачобнікаў і с..п..ванне на першы дзень с..вята валачобных песен... Абрадавы сэнс іх пажаданне с..л..ніну перад пачаткам пал..вых работ плёну на ніве прыплоду ў статку добрага здароў..я шчас..лівай долі ў сям..і.

Да Вя..лікадня былі прым..ржаваны таксама в..лікодныя пес..ні якія с..п..валі больш доўгі час. Яны мелі бытавы п..раважна гумарыстычны характар. З Вя..лікадня пачыналі вадзіц.. в..снавья карагоды. (150 сл.)

Тэма 15: правапіс зычных у корані, у прыстаўках; ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: правапіс апострафа, мяккага знака; абазначэнне на пісьме падоўжаных зычных; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе, пры аднародных членах сказа.

Радаўніца язычніцкае веснавое свята ўсходніх славян звязанае з кул..там продкаў дзен.. паміна(н, нн)я памерлых. Памінальны абрад адбываўся непасрэдна на могілках у аўторак паслявелікоднага тыдня. На Радаўніцу кожная сям..я ішла памінаць родзічаў спачатку ў царкву а потым на могілкі дзе напярэдадні прыводзілі ў парадак магілкі. Ра(с,з)сцілалі на насыпе абрус і пачыналі памінальную трапезу якая нагадвала старажытную памінальную трызну. Крыху стравы (фарбаваныя яйкі ку(ц, цц)ю мяса і інш.) і гарэлкі пакідалі “для мёртвых”. У размовах успаміналі нябожчыкаў часта гучалі галашэ(н,

нн)і. Рэшту памінальных страў раздавалі жабракам. Правядзе(н, нн)е Радаўніцы заканчвалася засто(л, лл)ем дома ці ў карчме.

З днём правядзе..я Радаўніцы звязваліся разнастайныя народныя назіра(н, нн)і і павер..і. Калі яе прыхо(т,д) супадаў з маладзіком чакалі добрага ўраджая калі ж месяц быў у апошняй квадры пра(т,д)казвалі няшчымніцу. На Радаўніцу якая мела назву “вялікадня мёртвых” не пажадана было нічога садзіць.. і сеяць... Правядзе(н, нн)е абрадавых рытуалаў на Радаўніцу каліс..ці накіроўвалася на тое каб задобрыць.. душы про(т,д)каў заслужыць іх садзея(н, нн)е ў жы(ц, цц)і і гаспадарцы. Трывалае існаванне Радаўніцы і ў наш час тлумачыцца душэўнай патрэбай жывых ушанаваць.. памяць.. памерлых. (165 сл.)

Тэма 16: знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*, апострафа; ужыванне працяжніка паміж дзейнікам і выказнікам.

Саракі в..снавое свята народнага кал..ндара якое праваслаўная царква адзначае як дзень сарака пакутнікаў. Лічба сорок часта абыгрывалася ў павер..ях і абрадавых дзеяннях. Дз..ўчаты на саракі п..раломвалі сорок дошчачак і разрывалі сорок в..ровачак якія сімвалізавалі сілы што скоўвалі з..млю каб наблізіць надыход ц..пла абудзіць ад зімовага сну ўсю жывую прыроду. Калі на саракі здараўся мароз то чакалі яшчэ сорок маразоў і за кожным з іх з..ядалі па аднаму з сарака хлебных шарыкаў спечаных да свята. На саракі звычайна чакалі пац..плення і прылёту птушак. (82 сл.)

Тэма 17: ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*; знакі прыпынку ў складаным сказе.

Мікола старадаўняе кал..ндарна (абрадавае) свята. В..домы два Міколы в..сnavы або цёплы які св..ткавалі дз..вятага мая старога стылю і зімовы які св..ткавалі шостага снежня старога стылю.

Паводле народных вераванняў Мікола выступае заступнікам з..мл..роба клапоціцца пра ўраджай. Ён ходзіць па л..сах агл..дае пасевы папраўляе іх пасля зімы “дзе вымакла там падсушыць дзе высахла там падмочыць”. На в..снавога Міколу ўпершыню пасля зімы выводзілі коней на начлег а пастухам (начлежнікам) належала ўсю ноч з вос..мага на дз..вятае мая не спаць пільнаваць каб злыя сілы не

ўчынілі коням якой (небудзь) шкоды. Лічылася, калі на Міколу жывёла наесца ў полі дасыта то травы хопіць ёй і на ўсё лета.

У старажытнасці нап.рэдадні в.сновага Міколы адзначаўся прысв.так Міколін бацька. Царква прым.ржавала да старажытнай з.мл.робчай у сваёй аснове ўрачытасці свята ў гонар Міколы (цудатворца). (123 сл.)

Тэма 18: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа з абагульняльным словам пры іх.

Паўтарыць: правапіс зычных у корані; абзначэнне на пісьме падоўжаных зычных; адасабленне даданых членаў сказа.

Сёмуха старажытнае земляро(п, б)чае свята ў беларусаў. Яно мае яшчэ назвы тройца зялёныя свя(т, д)кі зелянец. Яго свя(т, д)кавалі на сёмы тыдзень пасля Вялікадня. Вытокі Сёмухі ў родавым (грамада + - ств-)е ў кульце зеляніны шлюб у і про(т, д)каў усё што засталася нам ад мінулага. Гэта свята было пераходным паміж веснавым і летнім земляро(п, б)чымі цыкламі на зелянец вясны канец.

Перад святам прыбіралі і ўпрыгожвалі хату і двор “маем” аерам галінкамі і дрэўцамі, з якіх выкарыстоўвалі бярозу клён рабіну ду(п, б) і іншыя а таксама магілы памерлых. У суботу напярэдадні свята спраўлялі Дзяды.

Пазней пачалі асвячаць ў нядзелю першы дзень свята лугавыя і палявыя зёлкі. У час свята ў некаторых мясцовасцях адбывалася кумава..е завівалі бяро(с, з)ку ладзілі гульні вадзілі карагоды вілі вянкi. З вянкамі “маем” звязаны ўяўле..і якія мелі раней характар магічных дзея..яў.

На Сёмуху спявалі сёмушныя ці траецкія песні матывы каха..я і шлюб у якіх з’яўляюцца асноўнымі. На Сёмуху перад пача(т, д)кам летніх палявых работ на Беларусі спраўлялі шмат вясе..яў. Свята тройцы ўведзена ў культуравую практыку праваслаўнай царквы ў чатырна..атым стаго..і Сергіем Раданежскім. І хаця Сёмуха і злілася з гэтым святам яна захавала многія рысы язычніцтва і земляробчага культу. (179 сл.)

Тэма 19: правапіс зычных.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Дзяды народны памінальны абра(т, д) рытуальная в..чэра ў пам..ць памерлых родзічаў. Дзядамі называлі таксама дзень калі адбываўся абра(т, д) і н..бо(ш, ж)чыкаў якіх ушаноўвалі.

Дзяды спраўлялі ў пэўныя дні (тры) чатыры і больш разоў на го(т, д) в..сною і восенню. Галоўнымі былі Дзяды змітраўскія якія адзначалі ў суботу перад Змітравым днём 26 кастрычніка старога стылю а таксама на радаўніцу і перад масленіцай і сёмухай.

На Дзяды гатавалі св..точныя і абрадавыя стравы з якіх абав..(с, з)ковымі былі куцця бліны клёцкі яечня мяса. Паводле звычаю ад кожнай стравы сімвалічна а(т, д)кладвалі ў асобны посу(т, д) частку н..бо(ш, ж)чыкам. (97 сл.)

Тэма 20: ужыванне двукроп'я.

Паўтарыць: напісанне вялікай літары; правапіс мяккага знака; ужыванне працяжніка паміж дзейнікам і выказнікам; адасабленне даданых членаў сказа.

Каляды народнае зімовае с..вята дахрыс..ціянскага паходжання. Царква прымеркавала да старажытных каляд рэлігійныя с..вяты (Р, р)ажство ці нараджэнне (Х, х)рыста і вадохрышча. Гэта вызначыла што за калядамі замацаваўся час з дваццаць чац..вёртага с..нежня па шостага студзеня ўключна па старому стылю.

Для абраднас..ці калядам характэрны тры абрадавыя вячэры ці куцці посная вялікая спраўляецца перад першым днём с..вята багатая ці шчодрая мясная перад (Н, н)овым годам і посная ці галодная перад вадохрышчам. Абавязковай стравай была ўласна куцця ячная каша.

З паўдня пачынаючы гаспадыня затапляла печ каб варыць куццю. Падвязаўшыся белым фартухом найперш засыпала ў гаршчок куццю а пасля ўжо прыгатаўляла на вячэру іншыя стравы.

Калі куцця ўпрэла ўжо.. то гаспадыня ставіла яе з гаршчком на покуці дзе перад тым гаспадар клаў ахапак сена. Дзяўчаты ў гэтым часе прыбіралі і прыхарошвалі хату.

А як прыходзіў вечар і запал..валі агон.. у хаце а ўся сям..я ўжо прыадзелася чыста тады гаспадыня брала (з) пад куцці палавіну сена расцілала на стале ды паверх сена клала чысты абрус і ставіла стравы на стол.

У час каляд наладжвалі калядаванне варажбу шматлікія забавы гульні с..пявалі калядныя пес..ні якія ўслаўляюць гаспадара гаспадыню іх дзяцей.

Асноўны народны звычай у час каляд калядаванне ці хаджэнне каляднікаў па хатах з выкананнем калядных песень тэатралізаваных сцэнак пераапрапаннем у “казу” “мядз..ведзя” “кабылу” “жорава”. У аснове калядавання старажытная аграрная абраднасць агульным прызначэннем якой было паскарэнне надыходу цяпла і забеспячэнне добрага ўраджаю ў новым гаспадарчым годзе пры дапамозе магічных дзеянняў.

У вечар перад (Н, н)овым годам на другую куццю адбывалася шчадраванне дзяўчаты хадзілі па хатах і выконвалі шчадроўскія песні у якіх віншавалі гаспадароў хаты жадалі ім добра і заможнасці ўслаўлялі іх працавітасць і шчодрасць дабрадушна кпілі з малалеткаў дзеда ці старой. (237 сл.)

Тэма 21: напісанне вялікай літары.

Паўтарыць: правапіс складаных слоў, апострафа і мяккага знака; ужыванне працяжніка; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Купальскі абрад. Адным з найбольш яскравых маляўнічых і паэтычных абрадаў у беларусаў было с..вята (К, к)упал..ле. Яно захавалася і дажыло да нашых дзён разам з купал..скімі песнямі.

Купал..ле падводзіла рысу доўгім дням і аб..ядноўвала ў сабе ўсе кул..ты абрады і звычаі якія сустракаліся раней. С..вята шырока папулярнае ва ўсіх народаў (Е, е)ўропы ў (Б, б)еларусі мае свае вельмі старажытныя традыцыі. Яно з..вязана з сонечным календаром і культам (С, с)онца.

У (язычнік + -ск-)ія часы сярод шматлікіх старажытных багоў (П, п)еруна бога маланкі і гromу бога вайны апекуна воінаў (С, с)варога бога неба (Д, д)ажбога бога сонечнага святла (Х, х)орса бога сонца (С, с)трыбога бога вятроў (М, м)окашы бажства ўрадлівасці і хатняга ачага (В, в)оласа (Велеса) жывёл..нага бога (Л, л)ады багіні вясны апякункі шлюбам і сям..і і шматлікіх іншых былі багі ад якіх залежалі будучы ўраджай жыцц..цё і побыт людзей. Ім таксама пакланяліся з году ў год. Сярод іх (Я, я)рыла (К, к)упала (А, а)ўсень і (К, к)аляда замацаваныя за пэўнымі парамі года.

Самым галоўным бажаваннем у першабытных народаў было (С, с)онца. С..вяціла увасобленае ў богах бажках і ідалах мела цэлы шэраг назваў з характэрнымі для іх адценнямі. Гэтыя назвы адлюстроўвалі розныя станы самога (С, с)онца. Так ласкавае добрае

(С, с)онца называлася (Х, х)орс даючае святло (Д, д)ажбог шалёнае гарачае пякучае с..пякотнае (Я, я)рыла.

З (С, с)онцам былі з..вязаны сонечны каляндар і с..вяты ў тым ліку дні зімовага і летняга (сонца) вароту. Паварот с..вяціла на лета азначала зімовае с..вята Каляды на зіму летняе с..вята (К, к)упалле.

Купал.ле гэта (аграрна) (зямля) робчае свята. Пасля яго праз пяць сутак наступала (П, п)ятро пачынаўся пакос а затым і жніво. Прыпадала (К, к)упал.ле на зыход летняга (сонца) вароту які ў старажытнас..ці выпадаў на 21 – 23 чэрвеня а цяпер прыпадае на 6 – 7 ліпеня. (255 сл.)

Тэма 22: абазначэнне на пісьме падоўжаных зычных.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*; знакі прыпынку пры словах, граматычна не звязаных з членамі сказа.

Культ вады. Побач з культам Сонца ў купальскім абрадзе вельмі важны культ вады. У б..ларусаў вада складае прадмет асобага шанаван..ня асабліва крынічная.

На Купа(л, лл)е хлопцы і дз..ўчаты спраўляюць рытуальнае купа(н, нн)е ў рэках азёрах вадаёмах таму што вада ў гэтую ноч валодае магутнай гаючай (жыва) творнай жы(ц, цц)ёвай і (плод + насіць)най сілай. Яна па пада(н, нн)ю робіць людзей прыгожымі. Аналагічны сэнс як лічаць дасле(т, д)чыкі носіць на Купа(л, лл)е ўмыва(н, нн)е ранішняй расою і кача(н, нн)е па расе ў жыцце.

З культам вады (с, з)вязаны і гада(н, нн)і на в..нках в..нкі пускаюць на вадку і гл..дзяць куды яны паплывуць у той бок дз..ўчына пойдзе заму(ш, ж). Калі (ж) в..нок патоне гэта прадвяшчае н..шчасце ці нават смерць.

Агонь і вада гэта стыхіі (антаганісты) дыям..тральна (супраць) леглыя па свайму зместу і функцыях. Таму на Купа(л, лл)е з мэтай іх прымірэн..ня часта сум..шчаюць абодва культуры. Вогнішчы ра(с, з)пальваюць на плятах якія плывуць па рэках ці азёрах. У в..нкі што пускаюць на вадку ўстаўляюць запал..ныя свечкі. (145 сл.)

Тэма 23: правапіс апострафа і мяккага знака.

Паўтарыць: правапіс прыставак; абазначэнне на пісьме падоўжаных зычных; знакі прыпынку пры аднародных членах; адасабленне прыдаткаў.

Культ расліннасці. Напярэдадні купал..скай ночы пад вечар дзяўчаты і жанчыны а(т, д)праўляліся на луг у поле лес (с, з)..біраць купал..скія травы і кветкі зёлкі якія да гэтага часу дасягалі асаблівай гаючай сілы. (С, З)..біралі лекавыя рас..ліны. Імі пасля ас..вячэння ў царкве лячылі на працягу года членаў сям..і і жывёлу. Цэлы шэраг рас..лін валодаў магічнай прыварожваючай сілай. Яны называліся “прываротным зел..лем”. З іх дапамогай дзяўчаты прыварожвалі да сябе жаніхоў. Кветкі яны ўпляталі ў вянок аздаблялі імі валасы вопратку. Такімі рытуальнымі купал..скімі рас..лінамі з..яўляліся купалкі ці с..вятаянскія зёлкі рута фіялка (тры + колер)ная ці браткі багатка валошка папараць салодкая кашка ці канюшына лопух канапляны ц..вет рамонак чарнабыльнік ліпнік палын ружа. Дзяўчаты (с, з)..біралі (так) сама рытуальныя кветкі для вяноў на якіх гадалі.

Рас..лі(н, нн)ы кул..т на Купал..ле цесна пераплятаецца з саярным. Аб гэтым с..ведчаць такія абрады як перакідва(н, нн)е вяноў паміж дзяўчатамі і хлопцамі праз вогнішча паленне “мая” аздаблен..не зелен..ню жыл..ля акурван..не жывёл спаленымі на кастры гаючымі травамі спальван..не чучала з саломы упрыгожван..не дрэва “Марэны”.

Рас..ліны і травы ў купал..скую ноч валодалі не толькі гаючай але і чароўнай сілаю. Ад вядз..марак і ведз..макоў а(п, б)кладвалі крапівой калодзежы вокны дзверы. Крапіва бараніла ад злых сіл і чар увасабляла сабою агон.. ці сонца і надзялялася тымі ж уласціvas..цямі што і яны. Яна таксама з..яўлялася рас..лінай (с, з)..вязанай з аграрнай магіяй. Крапіву дабаўлялі ў хлеб. Купал..скія травы кідалі ў печ у час навал..ніцы для таго каб умілас..цівіць бога грому Перуна. (222 сл.)

Тэма 24: ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: правапіс *не/ня, ні*, зычных у корані, у прыстаўках; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Каравай. В..сельны каравай гэта вялікі прыгожы піро(х, г) які сімвалізуе багацце дабрабы(т, д) будучай сям..і атаясамліваецца з маладымі іх доляй і шчасцем. Каравай вып..калі як у хаце жаніха так і ў хаце н..весты. У народзе лічылася што кожны чалавек у сваім жыцці павінен мець каравай толькі аднойчы таму калі выходзяць заму(ш, ж) ці жэняцца (не/ня, ні) у першы раз каравай больш (не/ня, ні) п..куць.

Уласна вып..чка каравая і службыць пачаткам в..селля. У суседняй хаце збіралася (не/ня, ні) в..лікая колькасць жанчынаў (каравайніц) с..ро(т, д) якіх выбіралася старшая каравайніца якая ведала ўсю цырымонію вып..кання заклінанні павер..і песні і была добрая майстрыха. Сп..ваць і ўпрыгожваць каравай запрашалі дз..ўчат рыхтаваць дровы і печ жанатых му(ш, ж)чын саджаць каравай у печ (не/ня, ні) жанатага хлопца пажадана яшчэ і кучаравага. Ідучы на каравай жанчыны неслі з сабою муку яйкі малако см..тану усё што (не/ня, ні)абходна ў будучай гаспадарцы маладых.

(Не/ня, ні) усякае дрэва лічылася прыгодным для паліва пры вып..чцы каравая. Часцей за ўсё выкарыстоўваліся каліна і явар радзей сасна і ліпа. Дрэва выбіралася старое і яму прыпісвалася магічнае дзеянне пры п..чэнні караваю.

Працэс вырабу каравая пачынаўся з зачынання замешвання цеста. С..ро(т, д) хаты ставілася дз..жа. Зачыналі каравай з узыходам сонца. Старшая каравайніца прасіла блаславення каравай зачынаць на што сабраныя а(т, д)казвалі Бо(х, г) благаславіць. Кожны чарговы эта(п, б) а іх каля п..тнаццаці ў цырымоніі прыгатавання каравая ра(с, з)пачынаўся і канчаўся калектыўным магічным дыялогам з абавя(с, з)ковымі сакральнымі формуламі.

Каравай м..сілі толькі далонямі а не кулакамі каб малады (не/ня, ні) колі (не/ня, ні) падымаў руку на маладую рабілі яго густым сало(т, д)кім і асноўнае вельмі в..лікім каб хапіла ўсім удзельнікам в..селля. Солі стараліся (не/ня, ні) сыпаць а дабаўлялі ў цеста гарэлку. Пакуль цеста падыходзіла ў дз..жы каравайніцы частаваліся сп..валі песні падымалі рукі (у) гору па(т, д)скоквалі надзімалі шчокі.

Пакуль каравай пёкся каравайніцы в..с..ліліся жартавалі з гаспадароў. Даставаў каравай з печы хлопец. Па караваі вызначалі які будзе лё(с, з) маладых калі каравай удаваўся прыгожы то і сумеснае жыццё будзе добрае калі ра(с, з)валіўся ці трэснуў кепская прымета. Гатовы каравай клалі на прыгожы ручнік яму кланяліся сп..валі песні. (З) верху каравай упрыгожвалі барвінкам рутай штучнымі кветкамі а потым паклаўшы на века дз..жы выносілі ў кле(ц, дз)ь.

Каравайны рытуал гэта пэўны паро(х, г) п..раступіўшы праз які шляху наза(т, д) ужо (не/ня, ні) было. Калі да каравайнага рытуалу в..селле можа па якіх-небу(ц, дз)ь выключных прычынах і (не/ня, ні) адбыцца то прыгатаванне в..сельнага каравая азначала (не/ня, ні) а(т, д)кладнае в..селле. (392 сл.)

2.4 Рамёствы і промыслы

Тэма 25: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Паўтарыць: правапіс зычных, мяккага знака; знакі прыпынку пры прыдатках.

Бондарства рам..ство выра(п, б) драўлянага посуду з клёпак шырока в..дома на ўсёй т..рыторыі Б..ларусі. Важным у бандарнай справе было выкарыстанне той ці іншай драўніны ці мат..рыялу. Народныя майстры ўлічвалі пароду дрэва яго стан вільготнасць умовы росту с..зон нарыхтоўкі. Так найбольш каштоўнай пародай з..яўляецца ду(п, б) з якога выраблялі бочкі і ка(т, д)кі пад ква(с, з) сок грыбы гародніну. З дубу рабілі (так) сама вёдры для студні біклагі барылкі кубельцы і дзе(ш, ж)кі паколькі вырабы з дубу (не/ня, ні) толькі трывалыя і (даўга) вечныя але і здольныя надаваць прадуктам у іх сп..цыфічны смак. З сасны часцей рабілі цэбры балеі жлукты а пры вырабе даёнак боек вёдзер п..равагу а(т, д)давалі елцы драўніна якой больш цвёрдая і менш успрымал..ная да віл..гаці. Асіна і вол..ха бол..ш прыдатныя для мер ёмістасці пасудзін пад збожжа кублаў пад адзенне. З асіны рабілі бочкі пад капусту.

Майстар (бондар) умела выкарыстоўваў разнастайныя якасці пэўных паро(т, д) дрэва. Функцыянальная м..тазгоднасць і рац..яналізм лаканізм ліній і форм сціпласць аздаблення адметныя рысы працы б..ларускіх бандароў што вызначалі жыццёвую сілу народнага рам..ства. (157 сл.)

Тэма 26: знакі прыпынку ў складаным бяззлучнікавым сказе.

Паўтарыць: правапіс зычных, лічэбнікаў; знакі прыпынку пры прыдатках.

Бортніцтва з..яўляецца пачатковай формай культурнага пчалярства яно заснавана на ра(с, з)вядзенні і ўтрыманні лясных пчол у штучных дуплах (борцях). (С, З)пачатку чалавек выпа(т, д)кова а пазней свядома знаходзіў пчаліныя гнёзды ў дуплах дрэў і забіраў мё(т, д) затым стаў ахоўваць і даглядаць гэтыя дуплы і толькі пасля стаў рабіць сам борці і разводзіць і ўтрымліваць раі пчол.

На працягу стагоддзяў бортніцтва задавальняла патрэбы беларусаў у мёдзе воску пропалісу яны (ж) былі асноўным відам экспарту беларусаў. Так у пачатку 16 стагоддзя праз Полацкую мытную камору

(што) го(т, д) вывозілася больш за дзве тыс..чы пудоў воску. У той час на Беларусі было больш аднаго міл..ёна борцяў (што) го(т, д) здабывалі больш за паўміл..ёна пудоў мёду. З канца 17 стагоддзя ў выніку масавых высечак лясоў на прода(ш, ж) пад ворыва для прамысловых мэ(т, д) пачаўся заняпа(т, д) бортніцтва а ў першай палове 19 стагоддзя яно страціла сваё ранейшае гаспадарчае значэнне і саступіла месца калоднаму пчалярству. (141 сл.)

Тэма 27: ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: напісанне вялікай літары; правапіс зычных, складаных слоў; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Ганчарства гэта вытворчасць ганчарных вырабаў гаспадарчага і (дэкарытыўна) прыкладнога прызначэння з гліны. Зарадзілася ганчарства ў раннім неаліце у спецыялізаванае рамяство вылучылася са з..яўленнем ганчарнага круга што адпавядае дзесятаму стагоддзю для (Б, б)еларусі. Ганчары пры дапамозе ганчарнага круга з гліны якой так многа на (Б, б)еларусі рабілі посу(т, д) гар(ш, ж)кі збаны талеркі мі(с, з)кі. Без гэтага (не/ня, ні) абысціся (не/ня, ні) у палацы багацея (не/ня, ні) у хаце б..дняка. Посу(т, д) аздабляўся арнам..нтам з хвалістых ці прамых ліній.

У эпоху (К, к)іеўскай (Р, р)усі асноўнымі цэнтрамі ганчарства былі гарады (П, п)олацкага (Т, т)ураўскага і (С, с)маленскага княстваў (П, п)анямоння. Ужо ў 16 – 18 стагоддзях утвараюцца (рамеснік + -ск-)ія цэхі ў якія ўваходзілі ганчары і якія в..домы ў многіх гарадах і вёсках (Б, б)..ларусі (Г, г)родне (Б, б)рэсце (М, м)інску (П, п)олацку (С, с)трэшчыне (М, м)іры (М, м)агілёве (Л, л)агойску (С, с)луцку (В, в)іцебску і іншых. Б..ларускія ганчары поўнасьцю заб..спечвалі сваімі вырабамі насельніцтва (Б, б)..ларусі. Аб былой славе б..ларускіх ганчароў све(т, д)чаць напрыкла(т, д) наступныя факты у 17 стагоддзі б..ларускія майстры (кафляры) былі запрошаны ў (М, м)аскоўскую дзяржаву і прымалі ўдзел у аздабленні (П, п)акроўскага сабора ў (І, і)змайлаве надбрамнай царквы (А, а)ндрэеўскага манастыра (Ц, ц)ерамнага палаца і царквы (С, с)паса за (З, з)алатой рашо(т, д)кай у (К, к)рамлі і іншых.

В..лікая колькасць к..рамічных чара(п, б)коў кавалкаў гаспадарчых пасудзін звычайная з..ява пры раско(п, б)ках кожнага (сярэдні + век)овага горада. Калі (нікалі) трапляюцца і цэлыя сасуды. Зрэ(т, д)ку на дне гар(ш, ж)коў можна сустрэць кл..ймо знак пастаўлены

майстрам. Найчасцей кл.ймо гэта кола з некалькімі або мностам спіц усярэдзіне. (212 сл.)

Тэма 28: знакі прыпынку пры аднародных членах сказа з абагульняльным словам пры іх.

Паўтарыць: напісанне вялікай літары; правапіс зычных у прыстаўках.

Кавальства вытворчасць вырабаў гаспадарчага і (дэкаратыўна) прыкладнога прызначэння з жалеза шляхам яго гарачага ці халоднага кавання. На (Б,б)еларусі кавальства вядома з часоў жалезнага веку. Жалеза (с, з)дабывалі з жалезнай руды ў (не/ня, ні) вялікіх (паў)шарападобных печах з атрыманых заготовак выкоўвалі наканечнікі коп..ў нажы долаты конскую зброю розныя ўпрыгожанні. У 16 стагоддзі ўзніклі першыя кавальскія цэхі. Асаблівага ра(с, з)віцця кавальства дасягнула ў 17 – 18 стагоддзях калі ў (П,п)олацку (М,м)агілёве (В, в)іцебску (М,м)інску (П,п)інску (Г,г)родне налічваліся дз..сяткі кавалёў розных сп..цыяльнасцей нажоўшчыкаў мечнікаў замочнікаў кацельшчыкаў і іншых. Многія б..ларускія майстры (кавалі) працавалі ў (М, м)аскоўскай дзяржаве.

З 19 стагоддзя з ра(с, з)віццём прамысловасці кавальства ў гарадах заняпала а ў(с, з)растае яго роля ў вёсцы дзе для кавальскіх работ будавалі кузню у якой быў горан і (не/ня, ні) абходныя кавальскія інструменты. Кавалі выраблялі (па) мастацку каванья вароты на(т, д)купальныя крыжы дэталі архітэктурных (с, з)будаванняў і іншыя.

У касцёле што размешчаны ў вёсцы (К,к)рошын (Б,б)аранавіцкага раёна з 19 стагоддзя да гэтага часу (с, з)б..рагаецца каваная люстра работы б..ларускага каваля і паэта (П,п)аўлюка (Б,б)агрыма. (152 сл.)

Тэма 29: знакі прыпынку ў сказах з рознымі відамі сувязі.

Паўтарыць: правапіс галосных, прыметнікаў з суфісам -ск-, назоўнікаў з суфісам -ств-; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа.

Ткацтва выраб тканін на (ткач + -ск-)ім стане або спец..яльным пр..стасаванні з п..рапл..ценнем ніцей асновы і ўтку. На Б..ларусі (ткач + -ств-)а в..дома з глыбокай стараж..тнасці пра што сведчаць арх..алагічныя знаходкі прасліцы адбіткі тканін на керамічных пасудзінах многія з якіх датуюцца другой паловай першага

тыс..чагоддзя да новай эры. Народнае (ткач + -ств-)а на Б..ларусі ўключае выраб тканін на гарызантальным (ткач + -ск-)ім стане а таксама (ткач + -ств-)а па..соў.

Сыравінай для (ткач + -ств-)а на Б..ларусі здаўна служылі лён воўна радзей п..нька. Усе працэсы звязаныя з апрацоўкай сыравіны і падр..хтоўкай яе да ткання выконваліся ўручную і як правіла жанчынамі. У кастрычніку лён мялі трапалі часалі ў лістападзе калі канчаліся з..мельныя работы жанчыны пачыналі прасці. Пралі пры дапамозе в..рацяна або калаўрота затым пражу рыхтавалі да ткання б..лілі або фарбавалі снавалі. У сакавіку калі дзень пав..лічваўся ў хату прыносілі ставы і ўвесь панарад ніты бёрда набіліцы панажы і іншыя.

Тонкае кужэльнае палатно ткалі для намітак і кашуль. Суко(н, нн)ыя і (паў) суко(н, нн)ыя тканіны выраблялі для андарака буркі даматкана а таксама нагавіц льняныя для палатня(н, нн)ых спадніц фартухоў і іншага. З гэтых жа тканін шылі світы буркі сярмягі армякі насовы і балахоны. Тканіны для інтэр..еру былі больш разнастайнымі як па тэхнічных прыёмах так і па аздабленню. Асаблівай прыгажосцю вылучаліся ручнікі натыка(н, нн)ыя бра(н, нн)ым узорам з традыцыйным спалучэннем белага і чырвонага кол..раў і п..раважна г..аметрычным арнам..нтам які размяшчаўся ў выгл..дзе пап..рочных паскаў. Абрусы ткалі пераважна ў чатыры і восем нітоў былі в..домы таксама і ажурныя абрусы.

Шматлікі і разнастайны этнаграфічны матэрыял па б..ларускаму народнаму (ткач + -ств-)у адносіцца да канца 19 – пачатку 20 стагоддзяў. Тканіны гэтага п..рыяду адлюстроўваюць шлях развіцця багаты (мастак + -ск-)і і тэхнічны вопыт (ткач + -ск-)ага рам..ства. Ужо ў 30-я гады мінулага стагоддзя хатняе (ткач + -ств-)а скарацілася паступова забываліся і традыцыйныя прыёмы аздаблення тканін якія раней п..радаваліся з пакалення ў пакаленне. (280 сл.)

2.5 Запаведныя мясціны

Тэма 30: правапіс зычных у корані, у прыстаўках, у канчатках дзеясловаў.

Паўтарыць: правапіс галосных, лічэбнікаў, складаных слоў; ужыванне працяжніка.

Белавежская пушча. Б..лаве..ская пушча адзін з самых старажытных л..сных масіваў Еўропы. Ра(с, з)мешчаны ён на паўднёвым захадзе Б..ларусі у(с, з)доў(ш, ж) м..жы з Польшчай на (вода) падзеле басейнаў Заходняга Буга Нёмана і Прып..ці за 60 кіламетраў ад Брэста. У межах Б..ларусі плошча Б..лаве..скай пушчы амаль 145 тыс..ч г..ктараў. Назву сваю пушча атрымала магчыма ад абарончай вежы Белая Вежа ў Камянцы са сценамі беллага кол..ру пабудаванай у 13 стагоддзі. На працягу стагоддзяў пушча з..яўлялася месцам княжацкага і каралеўскага палявання. З с..рэдзіны 17 стагоддзя Б..лаве(ш, ж)ская пушча адзінае месца ў Еўропе дзе вадзіліся зубры. Пасля першай сусветнай вайны зуброў у пушчы не засталася зусім. У 1929 – 1930 гг. у Г..рманіі і Швецыі было закуплена 7 зуброў для Б..лаве..скай пушчы. У 1939 годзе пушча аб..яўлена запаведнікам у 1957 годзе (заповедна) паляўнічай гаспадаркай. Ц..пер у пушчы звыш 180 зуброў.

Калі апынае..ся ў б..лаве..скім лесе здзіўляе..ся яго н..кранутай прыгажосці. Тут узвышаюцца в..кавыя дубы і сосны ра(с, з)галістыя грабы стройныя клёны і вязы. У змроку блукаюць ласі дзікі касулі...

У флоры пушчы налічваецца каля 850 вышэйшых раслін. Растуць тут і рэ(т, д)кія расліны. Сяро(т, д) іх арніка горная цыбуля м..дзвезджая чына гла(т, д)кая купальніца еўрапейская і іншыя. У фауне тыповай для л..соў Усходняй Еўропы 59 відаў (млека) кормячых каля 230 відаў птушак 11 відаў (земна) водных каля 30 відаў рыб. Складзены спі(с, з) рэ(т, д)кіх раслін і жывёл якія ахоўваюцца і занесе(н, нн)ы ў Чырвоную кнігу.

У 1991 годзе Б..лаве..скай пушчы нададзе(н, нн)ы статус(с, з) нацыянальнага парку. (251 сл.)

Тэма 31: правапіс складаных слоў.

Паўтарыць: правапіс *н, нн* у прыметніках і дзеепрыметніках, напісанне вялікай літары; знакі прыпынку пры аднародных членах сказа, пры адасабленні азначэнняў; ужыванне працяжніка.

Прыпяцкі запаведнік. Беларускае (П, п)алессе моцная забалоча(н, нн)ая нізіна частка вялікага прыроднага рэгіёна. Палессе называюць галоўным балотам (Е, е)ўропы. Якуб (К, к)олас называў гэты прыродны куток “зачарава(н, нн)ым краем”. Ён пісаў цяжка адарваць вока калі (не/ня, ні)абсяжныя прасторы (П, п)алесся залітыя праме(н, нн)ямі веснавога сонца аблыта(н, нн)ыя бэзавай дымкай поўныя зачарава(н, нн)я паўстаюць перад вашым поглядам. Але гэта

было напісана больш чым (паў) стагоддзя назад. Памылкі ў правядзе(н, нн)і меліярацыі прывялі да змен на значнай частцы (П, п)алесся панізіўся ўзровень падземных вод зніклі многія малыя рачулки звычайнымі сталі тарфяныя буры адбыліся змены ў раслі(н, нн)ым і жывёльным свеце.

У 1969 годзе для захаван(н, нн)я унікальных краявідаў (Б, б)еларускага (П, п)алесся і вывучэння змяне(н, нн)яў у прыродным комплексе ў сувязі з меліярацыяй быў заснаваны (П, п)рыпяцкі (ландшафтна) гідралагічны запаведнік. Ён размешчаны на захадзе Гомельскай вобласці ў міжрэччы (П,п)рыпяці (У, у)барці і (С, с)цвігі і займае плошчу ў 63000 гектараў.

На тэрыторыі запаведніка балоты лугі сасновыя і (дробны + ліст)ыя лясы дубровы. Сустрэкаюцца рэдкія рэліктавыя расліны. Тут водзяцца самыя разнастайныя насельнікі запаведніка лось казуля лясная куніца рысь (якот + падобны) сабака выдра бобр андатра якот (паласкун). Шмат (вада) плаўных балотных і лугавых птушак. Водзяцца балотная чарапаха б..зногая яшчарка з..мнаводныя. (172 сл.)

Тэма 32: правапіс лічэбнікаў.

Паўтарыць: правапіс галосных, складаных слоў; ужыванне працяжніка.

Бярэзінскі біясферны запаведнік. Заповеднік ра(с, з)мешчаны ў межах Барысаўскага раёна Мінскай вобласці а таксама Докшыцкага і Лепельскага раёнаў Віцебскай вобласці. Ён займае плошчу 76000 г..ктараў. Праект запаведніка быў ра(с, з)працаваны А. У. Фядзюшыным які ў 20-х гадах 20 стагоддзя вы..віў у в..рхоўях Б..рэзіны пас..ленні баброў. Да таго часу лічылася што бабры зусім зніклі з тэрыторыі (Усходне) Еўрапейскай раўніны. Б..рэзінскі запаведнік арганізаваны ў 1926 годзе а ў 1978 годзе яму нададзены статус бі..сфернага запаведніка.

Раўні(н, нн)ую тэрыторыю запаведніка з поўначы на поўдзень п..расякае рака Б..рэзіна. Апрача яе ў межах запаведніка больш за 50 н..в..лікіх рэк і ручаёў п..рагароджаных бабровымі плацінамі. Налічваецца не менш за 200 паселішчаў баброў.

Лес займае 83 працэнты запаведнай тэрыторыі астатняя плошча занята балотамі лугамі азёрамі і рэкамі. Галоўныя (лес + утварыць)ючыя пароды сасна бяроза елка чорная вольха. У падлеску растуць л..шчына рабіна крушына маліна чаромха. У запаведніку

знайшлі свой прытулак воўк дзік ліс (ягот) падобны сабака барсук выдра куніца. Можна сустрэць бурага м..дзвездзя высакароднага аленя касулю. Гн..здуюцца чорны бусел і шэры журавель з рэдкіх драпежных птушак арол (беркут) малы падворлік філін скапа.

У Б..рэзінскім запаведніку в..дуцца разнастайныя назіранні і даследаванні па праграме бі..сферных запаведнікаў міжнароднага значэння. (186 сл.)

Тэма 33: знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Паўтарыць: правапіс галосных, зычных у корані, лічэбнікаў; ужыванне працяжніка; знакі прыпынку пры цытаванні.

Купалаўскі мемарыяльны запаведнік “Вязьнка”. М..марыяльны запаведнік арганізаваны ў 1972 годзе. Ён уключае вёску Вязьнка (Маладзечна + -ск-)ага раёна і яе навакольныя м..сціны па б..рагах ракі Вязьнкі. Ц..нтральнае месца ў ім займае с..дзіба з хатай у якой нарадзіўся народны паэ(т, д) Б..ларусі Янка Купала яблыневы са(т, д) штучны вадаём насаджэнні ліпы б..розы елкі бэзу. Побач з хатай устаноўлены помнік паэту. У хаце філіял літаратурнага музея Янкі Купалы.

На в..лікім валуне што каля хаты выбіты словы паэта тут бачу свой край поле рэчку і бор сваю матку зямлю Беларусь.

Вакол помніка Янку Купалу 60 кустоў ру(ш, ж) столькі го(т, д) пражыў п..сняр.

У 1982 годзе ў гонар стагоддзя з дня нараджэння Янкі Купалы на тэрыторыі запаведніка пасаджана 100 маладых дубоў.

Кожны го(т, д) тут праводзяцца святы паэзіі праходзяць злёты студэнтаў (філолагаў). І гучаць словы паэта. (129 сл.)

Тэма 34: знакі прыпынку пры цытатах.

Паўтарыць: правапіс лічэбнікаў; адасабленне азначэнняў; спалучэнне знакаў прыпынку.

Коласаўскі мемарыяльны заказнік. М..марыяльны заказнік арганізаваны ў 1972 годзе для захавання месцаў звяза(н, нн)ых з жыццём і творчасцю народнага паэта Беларусі Якуба Коласа. Ён знаходзіцца каля вёскі Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага раёна размешча(н, нн)ай на беразе Нёмана за 12 кіламетраў ад Стоўбцаў.

Заказнік уключае маляўнічыя навакольныя дубровы сасновыя лясы лугі раскінутыя вакол.

Захавалася хата дзе прайшлі дзіцячыя гады паэта хата і гаспадарчыя пабудовы на с..дзібе дзе жыў паэт ў 1890 – 1902 гадах. Тут размешча(н, нн)ы філіял літаратурнага музея Якуба Коласа. Мой родны кут як ты мне мілы забыць цябе не маю сілы пісаў паэт аб сваіх родных м..сцінах. (92 сл.)

2.6 Славутыя імёны

Тэма 35: адасабленне дадanych членаў сказа; правапіс *не/ня, ні* з рознымі членамі сказа.

Паўтарыць: правапіс складаных слоў, літар *е, я*; ужыванне працяжніка.

Ефрасіння Полацкая (каля 1101 -не пазней 1104 – 1167). Без гэтага імя (не/ня, ні) магчыма ўявіць (не/ня, ні) толькі панараму духоўнага жыцця на (усходне) славянскіх землях у дванаццатым стагоддзі але і ўсю гісторыю б..ларускай культуры. Кн..зёўна ігумення ды найперш выдатная асветніца.

Паміж намі і часам калі жыла знакамітая палачанка л..жыць больш за вос..м ст..годдзяў. (Не/ня, ні) дзіва што гісторыя захавала пра яе (не/ня, ні) надта багатыя звесткі але і яны дазваляюць убачыць (агульна) еўрапейскую значнасць асобы тал..навітай жанчыны (падзвіжніцы). Ахвярная праца Ефрасінні як і яе сучаснікаў Кірылы Тураўскага і Клімента Смаляціча сведчыць пра высокі культурны ўздым на з..млі нашых продкаў.

Ужо ў юнацтве Ефрасіння п..рапісвала і п..ракладала з іншых моў кнігі. Пазней заснаваўшы ў Полацку два манастыры яна надала пашырэнню пісьмовага слова в..лікі размах. Вельмі в..рагодна што асветніца і сама пісала арыгінальныя творы. (Не/ня, ні) каторыя гісторыкі (не/ня, ні) б..спадстаўна звязваюць з імем Ефрасінні полацкае (лета) пісанне і заснаванне бібліятэкі Сафійскага сабора страчанай у гады Лівонскай вайны. Важнае месца ў жыцці нашай з..млячкі належала п..дагагічнай дзейнасці. Ефрасіння рупілася каб вучні манастырскіх школ разам з граматаю навучыліся “чистоте душевной и бесстрастию телесному”.

Знаходз..чыся ў цэнтры культурнага жыцця тагачаснай Полацкай з..млі асветніца выступала ў ролі збіральніцы тал..нтаў (свое)

асаблівай м.цэнаткі. Па яе заказе дойдзі Іаан пабудаваў сусветна в.домую царкву Спаса. М.сцовы майстар (ювелір) Лазар Богша зрабіў для Ефрасінні свой слауты крыж неацэнны помнік (старажытна) беларускага мастацтва. Яна спрыяла стварэнню унікальных фрэскавых роспісаў Спасакага храма. (209 сл.)

Тэма 36: правапіс *не/ня, ні*; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Паўтарыць: правапіс назоўнікаў з суфіксам *-ств-*; напісанне вялікай літары; знакі прыпынку пры прыдатку і словах, граматычна не звязаных з членамі сказа; ужыванне працяжніка.

Усяслаў Чарадзей (год нараджэння невядомы, а памёр у 1101 г.). Шлях нашага народа пазначаны (*не/ня, ні*) толькі слаутымі падзеямі але і слаутымі асобамі якія ў тым ці іншым перыядзе гісторыі станавіліся яго сімваламі. Адным з такіх сімвалаў чалавекам (паданнем) стаў (У, у)сяслаў (Ч, ч)арадзей.

Усяслаў быў першым князем пры якім (П, п)олацкая зямля заявіла пра сябе як самастойная дзяржава і ён быў адным з першых ва ўсёй (У, у)сходняй (Е, е)ўропе хто адчуў перспектыўнасць і гістарычную (*не/ня, ні*) абходнасць развіцця адносна малых (*не/ня, ні*)залежных дзяржаў. Пры (У, у)сяславе высокага ро(с, з)квіту дасягнулі мастацтва адукацыя (дойлід + *-ств-*)а. Хрысціянская вера пачала паступова мірна ўваходзіць у побыт народа. Пашыраюцца гарады рамёствы гандаль. Усяслаў умацоўвае межы свайго (князь + *-ств-*)а (дзяржавы) але (*не/ня, ні*) забываецца пра надзённыя патрэбы розных народаў насельнікаў гэтай дзяржавы крывічоў дрыгавічоў балтаў. Пра полацкага князя хадзілі легенды паданні быліны пісаў аб ім аўтар “Слова пра паход Ігараў”.

Зразумела (*не/ня, ні*) усё ў жыцці (У, у)сяслава (П, п)олацкага было бе(с, з)дакорным бо жыў ён у супярэчлівы і гераічны час. Але ніколі (У, у)сяслаў (*не/ня, ні*) здраджваў сваёй радзіме (П, п)олацкай зямлі да яе вяртаўся з самых далёкіх вандровак і паходаў. (158 сл.)

Тэма 37: правапіс лічэбнікаў.

Паўтарыць: правапіс *не/ня, ні*; адасабленне даданых членаў сказа; знакі прыпынку ў складаназалежным сказе.

Францыск Скарына (каля 1490 – каля 1551). Самай выдатнай фігурай Адраджэння быў Францыск Скарына сын купца з Полацка.

У 14 год ён дабраўшыся да Кракава паступае там ва універсітэт. У 1506 годзе атрымлівае ступень бакалаўра. Пасля (не/ня, ні) утомны беларус дабіраецца да Італіі і там у Падуанскім універсітэце атрымоўвае ступень “у лекарскіх навуках доктара”. У 1517 годзе Скарына ў Празе. Там ён пачынае сваю друкарскую дзейнасць за тры гады выдае 22 кнігі “Бібліі” п..ракладзенай ім на (беларус + -ск-)ую мову. Гэта першы п..раклад “Бібліі” на жывую мову (беларус + -ск-)ага народа. П..раклад “Бібліі” Лютэрам на (немец + -ск-)ую мову дарэмна карыстаецца славай першага. Яго “Новы завет” з..віўся толькі ў верасні 1522 года а ўся “Біблія” ў 1534 годзе.

З 1525 года Скарына друкуе кнігі ў Вільні якая на працягу многіх стагоддзяў была культурнай сталіцай Б..ларусі і Літвы. Тут выйшлі яго “Апостал” і “Малая падарожная кніжыца”.

Гэтыя кнігі былі сродкам для пашырэння піс..меннасці асветы культуры. Яны даводзілі што наша родная мова (не/ня, ні) горшая за іншыя. Скарына верна і аддана служыў свайму народу быў гуманістам адукаванейшым чалавекам свайго часу і змагаром за родную культуру і мову мастаком. У прадмовах да кожнай кнігі ён (не/ня, ні) стамляўся клікаць да ведаў казаў што (не/ня, ні) льга выкупіць грахі ахв..руючы царкве што (не/ня, ні) той хрысціянін хто так завецца а той хто любіць людзей. Ён казаў што трэба быць пам..ркоўным да ўсіх народаў і верыў што ўсе людзі маюць права на месца пад сонцам. У “Бібліі” Скарына бачыў крыніцу (свет + -ск-)іх ведаў а пераклад яе стаў узорам (беларус + -ск-)ай літаратурнай мовы 16 стагоддзя. (242 сл.)

Тэма 38: адасабленне азначэння, акалічнасці, выражанай дзеепрыслоўным зваротам.

Паўтарыць: правапіс галосных, апострафа і мяккага знака; знакі прыпынку пры пабочных словах; ужыванне працяжніка.

Мікола Гусоўскі (1470-я г. – пасля 1533) найбуйнейшы славянскі паэт (лацініст) ..похі Адраджэння. Сёння аб..ектыўнай ацэнкай гісторыі ён пастаўлены побач са сваім сучаснікам і суайчыннікам Францыскам Скарынам.

Жамчужына творчасці Міколы Гусоўскага паэма “Песня пра зубра” напісаная на ліцінскай мове прыблізна ў 1522 годзе ў Рыме і надрукаваная ў 1523 годзе ў Кракаве. Паэма ў наш час п..ракладзена

на б..ларускую рускую украинскую пол..скую літоўскую і іншыя мовы.

Як м..ркуюць біёграфы і даследчыкі творчасці паэта Мікола з Гусава нарадзіўся у сям..і зб..днелага баярына. Бац..ка яго служылы чалавек і васал аднаго з удзел..ных кн..зёў выконваў вайсковую павіннасць быў пал..соўшчыкам і лаўцом-паляўнічым у пушчанскіх абшарах. Школай жыцця для Міколы Гусоўскага была ўпартая праца пал..ванне ў пушчах і ахова граніц краю ад татара-турэцкіх набегаў.

Атрымаўшы п..ршапачатковую а пазней магчыма і вышэйшую адукацыю Мікола з Гусава разам з бац..кам часта п..рабіраецца з аднаго месца л..сной службы на другое і мабыць трапляе ў заходнія ўдзел..ныя княствы бліжэй да Турава Навагрудка ці Вільні. У тыя гады ён выс..каадукаваны юнак і тал..навіты в..ршатворца трапляе пісцом у адну з каралеўскіх канц..лярый. Там дасужага на лове і кемлівага на слова заўважаюць м..цэнаты і садзейнічаюць павышэнню па службе. Ён трапляе ў в..лікакняжацкую канц..лярыю ў Вільні. У складзе місіі каралеўскага ўрада едзе ў вечны горад Рым дзе і напісаў сваю паэму шукаючы ва ўспамінах крыніцу натхнення. (215 сл.)

Тэма 39: правапіс зычных у карані, у прыстаўцы.

Паўтарыць: правапіс *не/ня, ні*, прыметнікаў з суфіксам *-ск-*; адасабленне дзеепрыметных зваротаў; ужыванне працяжніка.

Князёўна з трыма імёнамі. (Даўным) даўно ў полацкага князя Рагвалода нарадзілася дачка якую назвалі Рагнеда. Калі ёй споўнілася чатырнаццаць гадоў пасваталіся да яе два браты кіеўскі кня(с, з)ь Яраполк і (Ноўгарад + -ск-)і кня(с, з)ь Уладзімір. Браты памі(ш, ж) сабою варагавалі. Мало(т, д)шы Уладзімір (не/ня, ні) хацеў па(т, д)начальвацца старэйшаму Яраполку. Наспявала вайна. Браты ра(с, з)лічвалі што кня(с, з)ь Рагвало(т, д) дапаможа сваім войскам таму з іх хто стане мужам яго дачкі.

Рагнедзе спадабаўся Яраполк а Уладзіміру яна са (с, з)годы бацькі а(т, д)мовіла. Ра(с, з)гневаны Уладзімір сабраў вялікае войска і (не/ня, ні) чакана напаў на Полацк. Палачане мужна абараняліся але (Ноўгарад + -ск-)ае войска ўсё (ж) перамагло. Параненага князя Рагвалода яго жонку і двух сыноў забілі. А Рагнеду Уладзімір сілай прымусіў стаць сваёй жонкай. Паводле старадаўняга звычайу жанчына калі выходзіла заму(ш, ж) мяняла імя. Рагнеда назвалася Гарыславай.

Перамо(х, г)шы ў бітве свайго брата Уладзімір стаў князем кіеўскім. Рагнеда хацела а(т, д)помсціць за родных і аднае начы падышла да ло(ш, ж)ка дзе спаў Уладзімір і ўдарыла яго нажом. Яна цэліла ў сэрца але прамахнулася. Кня(с, з)зь ускочыў (с, з)хапіўся за меч і ў лютасці хацеў засекчы Рагнеду. Абараніў маці старэйшы сын Ізяслаў. Кня(с, з)зь астыў а (на) заўтра абвясціў мало(т, д)шых дзяцей Рагнеда (не, ні) убачыць (не, ні) колі а са старэйшым паедзе ў (Полацк + -ск-)ую зямлю у (не, ня) вялікую крэпасць якую ён дарыць Ізяславу. Ад імя Ізяслава і пайшла назва горада Заслаўе.

Менавіта гэты Ізяслаў заняўшы дзедаў паса(т, д) а(т, д)радзіў (Полацк + -ск-)ую (князь + -ск-)ую дынастыю.

У Заслаўі Рагнеда пастрыглася ў мана(ш, ж)ку пад імем Анастасіі і памерла там у манастыры ў 1000 годзе. Сёння для нас яе імя сімвал мужнасці і любові да Радзімы самаахвярнасці і ўласнага гонару. (237 сл.)

Тэма 40: ужыванне працяжніка.

Паўтарыць: правапіс складаных слоў, літар *е, я*; адасабленне даданых членаў сказа; знакі прыпынку пры словах, граматычна не звязаных з членамі сказа.

Сымон Будны (каля 1530 – 1593) выдатны дзе..ч беларускай Рэфармацыі тал..навіты пісьменнік п..дагог і філосаф багаслоў і прапаведнік імя якога ў 16 стагоддзі было шырока в..домае ў Англіі Н..меччыне Італіі ды іншых краінах Заходняй Еўропы.

Сымон Будны быў надзвычай адукаваным чалавекам. Апрача роднай беларускай мовы ён выдатна валодаў класічнай лацінай іўрытам а таксама грэцкай (стара) славянскай польскай ды іншымі мовамі што дазваляла яму паглыбляць свае веды ў антычных культурах аналізаваць дас..гненні (сярэдня + вякі)а без ц..жкасцей знаёміцца з творамі Эразма Ратэрдамскага Марціна Лютэра Жана Кальвіна і іншых (заходне) еўрапейскіх філосафаў і піс..меннікаў.

Асабліва шырокі розгалас у свеце атрымаў ягоны п..раклад Новага Запавета 1574 года. Дзякуючы ф..наменальным аналітычным здольнасцям б..ларускага асветніка ягонаму тал..нту шырокай эрудыцыі дасканалому веданню старажытных моваў (навукова) крытычны ўзровень выдання Новага Запавета 1574 года стаўся бадай самым высокім с..род усіх в..домых на той час у Еўропе.

Творы Буднага мелі в..лікую папулярнасць зразумела і с..род жыхароў Б..ларусі. Ягонья казанні з ахвотаю слухалі м..шчане Вільні Клецка Н..свіжа Холхава Заслаўя Лоска Любчы Полацка Вішнева...

Та..мніца гэтакай папулярнасці твораў Сымона Буднага найперш у іх гуманістычнай скіраванасці. Наш асветнік выступаў за вызваленне чалавечага духу за свабодную стваральную працу. Ён заклікаў усіх грамадзян паважаць дзяржаўныя законы шанавачь бац..коўскую з..млю і матчыну мову, сумленна выконваць свае абавязкі урэшце жыць паводле Божых законаў.

Як гуманіст і прыхільнік разн..волення чалавека Будны крытыкаваў тыранію адмаўляў цензуру абураўся фактамі фізічнай расправы над іншадумцамі. (Сацыяльна) палітычныя і прававыя ідэі Сымона Буднага паўплывалі на в..домых юрыстаў тагачасных дз..ржаўных дзе..чаў Астафея Валовіча Льва Сапегу якія вызначалі дактрыну Статута 1588 года. У многім дзякуючы Сымону Буднаму ў Статуце знайшлі адлюстраванне ідэі аб прэзумпцыі (не/ня, ні) вінаватасці (царкоўна) рэлігійнай талеранцыі і в..ршэнстве законаў. (262 сл.)

Тэма 41: знакі прыпынку ў складаназалежным сказе; абазначэнне на пісьме падоўжаных зычных гукаў.

Паўтарыць: правапіс літар *е, я*, прыметнікаў з суфіксам *-ск-*, лічэбнікаў; адасабленне даданых членаў сказа; знакі прыпынку пры словах, граматычна не звязаных з членамі сказа.

Леў Сапега (1557 – 1633) н..сумненна зорка першай в..лічыні на (неба) схіле палітычнай гісторыі Б..ларусі. Ён нарадзіўся ў маёнтку Астроўна на (В, в)іцебшчыне ў (шляхта + *-ск-*)ай сям..і. Леў Сапега атрымаў бліскучую адукацыю спачатку ў (Н..свіж + *-ск-*)ай (пратэстанты + *-ск-*)ай школе а затым у (Ляйпцыг + *-ск-*)ім універсітэце свабодна валодаў пя(ц, цц)ю мовамі.

Па в..рта(н, нн)і з (Н, н)..меччыны Леў Сапега быў заўважаны Сц..панам Батурам і прыняты на службу да в..лікага князя. У 1584 годзе ён узначаліў надзвычай а..казнае пасольства ў Маскву у часе якога як в..дома вы..віў н..ардынарныя дыпламатычныя здольнасці дамогшыся падпіса(н, нн)я вельмі выгаднага для Б..ларусі “вечнага міру” за што і быў у 1585 годзе прызначаны на пасаду па..канцлера.

Як па..канцлер а з 1589 года як канцлер Леў Сапега кіраваў замежнай палітыкай Б..ларускага гаспадарства і прыкметна ўплываў

на ўнутранае жы(ц, цц)ё краіны. П..ршарадная заслуга Льва Сапегі б..зуюна ў тым што ён па..рыхтаваў і дамогся зацв..рджэння Статута 1588 года які гарантаваў эканамічную палітычную і культурную н..залежнасць В..лікага Княства Літоўскага ад суседніх Польшчы і Масковіі. Істотна і тое што ён ужо тады з..яўляўся прыхільнікам моцнай дэмакратычнай прававой дз..ржавы дзе паводле ягоных слоў “павінны панаваць законы, а не асобы”.

Пра н..звычайнасць асобы Льва Сапегі яго глыбокі патры..тызм асабліва сведчыць той факт што ў часе вайны В..лікага Княства Літоўскага са Швецыяй у 1625 – 1629 гадах ён ахв..раваў амаль усю сваю маёмасць на ўтрыма(н, нн)е войскаў зрабіўшы ўсё магчымае дзеля выратава(н, нн)я Бацькаўшчыны ў тую чорную часіну.

Дзякуючы чыннасці Льва Сапегі нашае старадаўняе гаспадарства не толькі здолела захаваць сваю н..залежнасць у складаны гістарычны момант але і перажыло новы п..рыяд эканамічнага ды культурнага ро..квіту які в..дома можна назваць эпохаю Льва Сапегі. (263 сл.)

Частка 3. Навуковыя тэксты

3.1 Тэксты для тэхнічных спецыяльнасцей

Текст 1

Циркуляционная система предназначена для приготовления, очистки, регулировки и циркуляции раствора.

Функции надземного участка циркуляционной системы: приготовление раствора, регулировка его свойств, нагнетание в скважину и поддержание режима промывки скважины. Система нагнетания включает в себя приемную ёмкость, блок насосов, всасывающий и нагнетательный манифольды, вращающийся превентор (противовыбросное оборудование).

Функции подземного участка: подвод гидравлической энергии к долоту и транспортировка шлама на поверхность. Этот участок состоит из канала для нисходящего потока (полость колонны труб, двигатель, долото) и канала для восходящего потока бурового раствора, образуемого внешней поверхностью бурильной колонны и стволом скважины (или обсадной колонной).

Все элементы циркуляционной системы взаимосвязаны и взаимозависимы. Неполадки в любом звене технологической цепочки немедленно приводят к снижению эффективности промывки.

Текст 2

Самопроизвольное расширение – увеличение внешнего объема цементного камня, превышающее по величине естественное набухание. Для тампонажных цементов усадка нежелательно, а определенное увеличение объема при затвердевании весьма полезна. Для получения расширения необходимо создать условия, способствующие возникновению дезориентированных напряжений, которые способны вызвать равномерную раздвижку элементов структуры цементного камня. Для создания собственных напряжений в состав цемента вводят расширяющие добавки, которые участвуя в химических реакциях образований и рост кристаллов в порах структуры камня. Кристаллизационное давление роста этих кристаллов и вызывает раздвижку элементов структуры цементного камня.

Многие расширяющие цементы содержат добавки, из которых в порах цементного камня образуется этtringит. Этот минерал,

образуясь в процессе коррозии, вызывает разрушение камня. Когда же эту реакцию используют для получения управляемого процесса расширения, то расширяющую добавку диспергируют и равномерно распределяют в цементном порошке. Расширяющая добавка (эттрингит) – смесь сульфата кальция, алюмината кальция и гидроксида кальция (гидросульфоалюминат кальция).

Текст 3

Отходы бурения (ОБ) – это буровые сточные воды (БСВ), отработанные буровые растворы (ОБР) и буровой шлам (БШ).

Отработанным буровым раствором называется раствор, полученный после окончания цикла строительства скважины или ее части. ОБР образуется в результате наработки раствора при разбуривании интервалов, сложенных глинистыми породами, смены одного типа раствора на другой, а также при ликвидации аварий и осложнений.

ОБР, отвечающее определенным требованиям, могут быть повторно использованы для бурения другой скважины.

Отходы бурения собираются в двух амбарах (для пресных и соленасыщенных отходов) на территории буровой площадки. Амбары выстилаются полиэтиленовой пленкой. Тяжелая фракция отходов оседает на дне амбара. Для изменения дисперсного состава твердой фазы БСВ и ОБР используются реагенты, которые вызывают агрегацию мельчайших частиц твердой фазы с последующим механическим разделением на жидкую и твердую фазы. Для этой цели используется метод реагентной коагуляции. В качестве коагулянтов используются соли поливалентных металлов (сернокислый алюминий, железо). Замещение обменных одновалентных катионов поливалентными уменьшает число частиц размерами 5 мкм и увеличивает число более 5 мкм.

Текст 4

Широкое использование наночастиц в технологии формирования композиционных материалов стимулировало развитие исследований в области создания новых методов получения оптически однородных диэлектрических матриц, содержащих наночастицы соединений металлов. Особенно активно развивается такая область исследований, как формирование сверхмалых частиц металлов и полупроводников в силикатных стеклах и пленках:

наноструктурированные материалы такого рода широко известны своими нелинейно-оптическими характеристиками.

В случае использования золь-гель технологии предоставляются широкие возможности по получению стекол, пористых катализаторов, пленок и волокон, обладающих различными функциональными характеристиками. Тем не менее, до настоящего времени природа процессов синтеза золь-гель методом композиционных материалов в виде монолитной силикатной матрицы (кварцевого стекла), содержащей наноразмерные частицы неорганических соединений металлов, является предметом интенсивных исследований и дискуссий. Поэтому получение новых экспериментальных результатов по особенностям структуро- и фазообразования сложных кремнеземных материалов (в виде легированных ЗГП и ЗГС) является частью процесса развития новых технологий получения функциональных элементов с заданными рабочими характеристиками.

Текст 5

При формировании пленок из ПОР, содержащего высокую концентрацию легирующей соли металла (более 30 % массовых долей) предоставляется возможность получать двухслойные композиционные покрытия, поверхность которых представляет собой слой сегрегировавшего оксида металла. Малая толщина формируемых ЗГП позволяет использовать их в качестве модельных структур, описывающих взаимодействие ионов переходных металлов с SiO_2 -матрицей при внешней термостимулированной обработке в контролируемой газовой атмосфере: воздух, водород, пары серы или селена. Таким образом, может быть проведено моделирование физико-химических процессов получения структурированных материалов, изучение топологии формируемых наночастиц, их фазового и стехиометрического состава.

Методом рентгенофазового анализа (РФА) были изучены стехиометрический состав покрытий, сформированных на полированных кварцевых подложках из ПОР, содержащего 30 % массовых долей соли металла (температура обработки 500–1000 °С, время выдержки на конечной температуре – 1 ч).

Для оксидов Fe, Co, Ni, Cr, Mn и Cu было установлено, что $T = 500\text{--}800$ °С является диапазоном температур, при котором еще наблюдается стабильность стехиометрического состава сформированных ЗГП.

Текст 6

Изучение процесса перехода фазы оксида металла в состояние восстановленных металлических наночастиц проводилось с применением метода РФА. Так как концентрации соли-допанта в ксерогеле оказывалось недостаточно для определения стехиометрического и фазового состава легирующих добавок методом РФА, то для достижения этой цели были использованы ЗГП, сформированные на основе ПОР, содержащего концентрацию соли металла 1,25 ммоль/1 мл. В результате методом центрифугирования на полированных кремниевых подложках были получены двухслойные покрытия состава: верхний слой – оксид металла, нижний слой (находящийся в адгезионном взаимодействии с подложкой) – SiO₂-пленка, содержащая ионы оксида металла. В данном случае полированные кремниевые пластины были выбраны в качестве подложек как наиболее оптимальный материал для проведения последующего изучения морфологии поверхности сформированных покрытий методом атомно-силовой микроскопии (АСМ).

Пики дифракции для ЗГП, прошедших отжиг на воздухе полностью соответствуют стехиометрии оксидов переходных металлов, сформированных аналогичным образом на кварцевых подложках. На основании полученных результатов исследования можно сделать заключение о том, что отжиг в атмосфере водорода при температуре 800 °С в течение 1 ч позволяет добиться полной трансформации оксида металла в состояние восстановленных металлических наночастиц. Необходимо отметить, что для хрома обработка в водороде при температуре 800 °С (1ч) не приводит к образованию восстановленного металла.

Текст 7

Электронная (деформационная) поляризация наблюдается у неполярных диэлектриков. Под действием внешнего электрического поля у молекул диэлектриков этого типа возникают индуцированные дипольные моменты, направленные по направлению вектора $\vec{E}$. Ионная поляризация происходит в твердых диэлектриках, имеющих ионную кристаллическую решетку. Внешнее электрическое поле вызывает в таких диэлектриках смещение всех положительных ионов в направлении напряженности $\vec{E}$ поля, а всех отрицательных ионов – в противоположную сторону.

Ориентационная поляризация наблюдается у полярных диэлектриков. Внешнее электрическое поле стремится ориентировать

дипольные моменты полярных молекул (жестких диполей) по направлению вектора напряженности поля.

Так как внешнее поле деформирует электронные оболочки всех без исключения атомов и молекул диэлектрика, то деформационная поляризация имеет место во всех диэлектриках.

Количественной мерой поляризации диэлектрика служит вектор $\vec{P}$, называемый поляризованностью (вектором поляризации) и равный отношению суммарного электрического дипольного момента малого объема диэлектрика к величине этого объема.

Текст 8

Точное измерение потенциала точек электростатического поля представляет собой трудную экспериментальную задачу. Поэтому свойства электростатического поля между заряженными проводниками выясняют, изучая другое поле – поле тока в проводящей среде теми же проводниками. Электрический ток характеризуется вектором плотности тока $\vec{j}$, который численно равен заряду, перенесенному в единицу времени через единичную площадку, расположенную нормально к направлению движения зарядов. Направлен вектор плотности тока в сторону движения положительных зарядов. Т.е. направление вектора плотности тока и вектора напряженности электрического поля совпадают. Связь между этими векторами: $\vec{j} = \sigma \vec{E}$ - это закон Ома в дифференциальной форме, где $\vec{j}$ - вектор плотности тока, а σ - удельная электропроводность.

Метод изучения электростатического поля созданием эквивалентного ему поля тока называется моделированием электростатического поля. Так как в качестве проводящей среды для создания поля токов обычно используется электролит, то этот метод носит название электролитического моделирования.

Текст 9

Электроды погружаются в стеклянную ванну, наполненную водопроводной водой, которая является слабопроводящим электролитом. Слабая проводимость среды, в которой создается поле, необходима потому, что при хорошей проводимости большие токи разогревают среду, а это приводит к искажению поля. Электроды подключают к крайним точкам потенциометра “АС”, который питается от источника питания. Разность потенциалов измеряется вольтметром “V”, внутреннее

сопротивление которого должно быть больше сопротивления потенциометра и участка электролита между электродами. Ток в цепи “зонд-движок” регистрируется чувствительным гальванометром (микроамперметром). Координаты точек эквипотенциальных поверхностей определяют по координатной сетке, нанесенной на дно ванны. На характер поля в ванной существенно влияет неоднородность среды в ней. Чтобы уменьшить искажение поля, нужно брать ванну больших размеров.

Если условно принять потенциал точки “А” постоянным и численно равным нулю, то потенциал точки “С” следует считать также постоянным и численно равным разности потенциалов между точками “А” и ”С” (соответственно между электродами). Для любого положения скользящего контакта потенциометра можно найти такую точку в электролите, которая будет иметь потенциал равный потенциалу выбранной точки потенциометра. При выполнении этого условия отсутствует ток в гальванометре. Перемещая зонд вверх – вниз и влево – вправо по дну ванны можно найти множество точек с одинаковым потенциалом, совокупность которых образует эквипотенциальную поверхность.

Текст 10

В полупроводниках с примесью, валентность которой на единицу больше валентностей основных атомов, носителями тока являются электроны. Полупроводник с такой проводимостью называется полупроводником n-типа (от слова negative, что означает, что носители тока имеют отрицательный заряд).

Введём в кристалл четырёхвалентного германия $\text{Ge}^{\text{IV}}(4\text{S}^24\text{P}^2)$ примесь трёхвалентного бора $\text{B}^{\text{III}}(2\text{S}^22\text{P}^1)$. Для образования четырёх ковалентных связей у атома бора не хватает одного электрона, т.е. одна из связей остаётся неупакованной и четвёртый электрон может быть захвачен от соседнего атома основного вещества, где образуется дырка. Последовательное заполнение образующихся дырок электронами эквивалентно движению дырок в полупроводнике. С точки зрения зонной теории: введение трёхвалентной примеси искажает решётку германия и приводит к возникновению в запрещённой зоне примесного энергетического уровня не занятого электронами. Этот уровень располагается выше верхнего края валентной зоны, называется акцепторным уровнем. При сравнительно низких температурах электроны из валентной зоны

переходят на акцепторный уровень, теряют способность перемещаться по решётке германия, т.е. в проводимости не участвуют. Носителями тока являются лишь дырки, возникающие в валентной зоне.

Итак, в полупроводниках с примесью, валентность которой на единицу меньше валентности основных атомов, носителями тока являются дырки. Возникает дырочная проводимость р-типа (от слова positive, что означает, что носители тока имеют положительный заряд).

3.2 Тэксты для эканамічных спецыальнасцей

Текст 1

Олигополия – это рыночная структура, характеризующаяся наличием на рынке нескольких продавцов. Иными словами, к олигополистическим структурам можно отнести такие рынки, на которых сосредотачивается от 2 до 24 продавцов. Верхний предел условно ограничен 24 хозяйствующими субъектами, так как с числа 25 начинается отсчет структур монополистической конкуренции.

По концентрации продавцов на одном и том же рынке олигополии подразделяются на плотные и разряженные. К плотным олигополиям условно относят такие отраслевые структуры, которые на рынке представлены 2 - 8 продавцами. Структуры рынка, которые включают более 8 хозяйствующих объектов, относят к разряженным олигополиям. Подобного рода градация позволяет по-разному оценивать поведение предприятий в условиях плотной и разряженной олигополии.

Исходя из характера предлагаемой продукции, олигополии можно подразделить на ординарные и дифференцированные. Ординарная связана с производством и предложением стандартных продуктов. Дифференцированные олигополии формируются на основе выпуска продуктов многообразного ассортимента. Они характерны для тех отраслей, в которых имеется возможность разнообразить производство предлагаемых товаров и услуг.

Текст 2

Одним из наиболее эффективных и рациональных направлений по переработке древесины во всем мире является производство

фанеры. Согласно «Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020» производство большеформатной фанеры должно стать одним из приоритетных направлений в сфере производства конкурентоспособных материалов.

Фанера – листовый строительный материал, который состоит из прочно склеенных по толщине нескольких тонких слоев древесины (шпона), причем направления волокон в соседних слоях шпона, как правило, взаимно перпендикулярны. Однако производятся и специальные виды фанерной продукции, рассчитанные на повышенное сопротивление изгибу и кручению. Эти изделия склеиваются так, что направления волокон шпона располагаются под иными углами – 30° , 45° , 60° – по отношению к смежным слоям или какому-либо краю листа.

Для изготовления наружных слоев фанеры применяют шпон лиственных пород: сосны, ели пихты, лиственницы и кедра. Фанера считается сделанной из той породы древесины, из которой изготовлены ее наружные слои.

Текст 3

Экономическая система – это функционирование и взаимодействие производственных факторов, т.е. все природные ресурсы, которые используются в производстве; рабочая сила (труд), охватывающая всевозможные способности и навыки людей, которые могут использоваться при производстве товара и услуг; капитал в виде зданий, сооружений оборудования, инструментов, транспортных и оборотных средств.

Производственные возможности экономической системы ограничены редкостью применяемых ресурсов и определяются эффективностью хозяйствования.

При характеристике экономической системы важно учитывать, что множество решений, пытаясь полнее удовлетворить безграничные потребности.

Экономика предприятия отражает обобщенный экономический результат деятельности как за прошлый, так и за данный период времени, находящий свое выражение в имуществе, в денежных, в материальных и интеллектуальных ресурсах на каждый данный рассматриваемый период времени. Понятие «экономика

предприятия» по содержанию близко к понятию «национальное богатство», но применительно к предприятию.

Текст 4

Производственная мощность предприятия – расчетный максимально возможный объем производства продукции в определенных организационно-технических условиях в единицу времени и определенной номенклатуры и ассортимента. Производственную мощность предприятия определяют исходя из мощностей ведущих цехов, установок и агрегатов. Под ведущими цехами, установками понимают те из них, в которых выполняются основные технологические операции по изготовлению основной продукции. Необходимо принимать во внимание несоответствие мощностей отдельных цехов, агрегатов и участков мощностям ведущих цехов, по которым устанавливают мощность предприятия.

Определение годовой производственной мощности технологических установок требует установления их суточной производительности и возможной продолжительности работы. При определении точной производительности исходят из проектных или паспортных данных с учетом достигших прогрессивных показателей. Прогрессивные показатели устанавливают на основе анализа динамики производительности установок за предшествующий период.

Текст 5

Калькуляция – определение себестоимости единицы продукции или выполненной работы. Она выражает затраты предприятия в денежной форме на производство и реализацию единицы конкретного вида продукции, а также на выполнение единицы работ и услуг. Калькуляция бывает: плановой – составляется на планируемый период на основе прогрессивных норм затрат труда и средств производства; отчетной – определяется на основе данных учета и характеризует фактический уровень затрат; нормативной – в ее основе лежат текущие, действующие нормы, характеризующие достигнутый уровень затрат.

Расходы на сырье и материалы включаются в состав затрат на производство продукции, товаров, работ, услуг в пределах, не превышающих нормативы затрат, которые рассчитываются организациями в соответствии с нормами, установленными конструкторско-технологической документацией).

Текст 6

Производительность труда характеризует эффективность затрат живого конкретного труда, создающего потребительные стоимости и определяется выработкой продукции на одного работающего в единицу времени или рабочим временем, затрачиваемым на производство единицы продукции. Затраты труда на производство продукции состоят из затрат живого труда в производственном процессе, прошлого труда, овеществленного в средствах и предметах труда, используемых при производстве.

Но конечный результат трудовой деятельности коллектива и каждого работника нельзя оценить только выработкой продукции в единицу рабочего времени. При оценке производительности труда важно учитывать экономию труда, овеществленного в сырье, материалах, иначе значение показателя производительности труда может снижаться. По натуральному методу производительность труда исчисляют как отношение объема произведенной продукции в натуральном выражении к среднесписочному числу работающих за рассматриваемый период. Но этот метод неприменим в тех случаях, когда работники производят несколько видов продукции и по характеру и организации влияют на расход производственных ресурсов, что является характерным для нефтедобывающей промышленности. Следовательно, производительность труда необходимо определять системой показателей, а именно натуральными, стоимостными и трудовыми.

Текст 7

Вексель – ценная бумага, представляющая собой письменное долговое обязательство строго установленной формы, дающее его владельцу (векселедержателю) беспорное право по истечении срока обязательства требовать от должника или акцептанта (лица, обязавшегося уплатить по векселю) уплаты обозначенной на векселе денежной суммы.

Следует различать векселя простые и переводные, процентные и дисконтные.

В простом векселе участвуют две стороны: векселедатель и векселедержатель. Простой вексель выписывает и подписывает должник. Переводной вексель выписывает и подписывает поставщик

(кредитор). Он содержит приказ векселедателя плательщику уплатить определенную сумму предъявителю векселя или лицу, указанному в векселе, или тому, кого он укажет, по истечении срока векселя. Переводной вексель должен быть акцептован плательщиком. Только в этом случае он приобретает юридическую силу.

Процентные векселя – это векселя, обязательство платить по которым составляет сумму денежных средств и процентов, начисляемых на эту сумму.

Дисконтные векселя – это векселя, обязательство платить по которым составляет только определенную сумму денежных средств (номинал векселя).

Текст 8

Переговоры в определенном смысле – это борьба, соревнования за выгоду, прибыль. Их результаты во многом зависят от умения, способности и опыта их ведения. Они могут быть выгодными для одной из договаривающихся сторон и менее выгодными для другой. Однако всегда нужно стремиться, чтобы они были полезными для всех партнеров по переговорам, удовлетворяли в той или иной мере потребности и интересы договаривающихся сторон.

Одним из основных итогов переговоров и особенно последующего за ними сотрудничества является завоевание доверия. Для этого нужно вести переговоры честно и рассматривать другую договаривающую сторону не как противника, а как будущего делового партнера. Безусловно, такое стремление должно быть с обеих сторон.

Важными элементами переговорного процесса являются аргументы, вопросы и замечания. Аргументация не должна быть голословной. Ее могут составлять факты, реальные цифры, мнения экспертов, известных бизнесменов и предпринимателей, положение инструкции, ссылки на акты национального законодательства и нормы международного права, технологические требования, имевшиеся в практике случаи (претенденты), профессиональные этические правила, национальные традиции и обычаи.

Текст 9

Традиционный вид деловой коммуникации – письмо, несмотря на развитие радио-, телефонной и телексной связи, остается одним из важнейших средств делового общения. За последние века деловая

переписка подверглась значительным изменениям. Из нее исчезли многословные выражения почтения и уважения. Она стала более унифицированной, формализованной канцелярской. Вместе с тем она сохраняет и поныне ряд этических и этикетных норм и правил, которые очеловечивают ее канцелярский характер.

Переписка как форма делового общения делится на деловую и лично-официальную. Деловое письмо – корреспонденция, направленная от имени одной организации, учреждения, фирмы другой организации, учреждению, фирме. Она может быть адресована коллективу или одному человеку, который выступает в качестве юридического, не частного, лица. К такой корреспонденции относятся коммерческие, дипломатические и другие письма. Частным официальным письмом является деловое послание, которое адресуется от имени частного лица организации, от организации – частному лицу, от частного лица – частному лицу.

Деловая корреспонденция включает конверт, письмо и приложение к нему. На внешней стороне конверта печатаются адреса отправителя и получателя. Эти адреса повторяются и реквизитах письма, т.е. в числе необходимых его формальных элементов.

Деловое письмо должно носить четко нацеленный характер. Определенной в его заготовке цели (заключении сделки и т.п.) необходимо подчинить все его содержание. Нежелательно рассматривать в письме несколько вопросов. Это может затруднить работу по его использованию, так как послание придется переадресовывать другим отделам или служебным лицам, выполняющим различные функции в организации.

Текст 10

Определение эффективности расчетов. Период, за который совершается процесс реализации, складывается из времени, необходимого для выдачи распоряжения на отгрузку продукции; подборки, подсортировки и отправки товара; оформления документов (получение от органов транспорта железнодорожных квитанций, товарно-транспортных накладных, выписки счетов, платежных документов и предъявления их в банк); поступления денег от плательщика поставщику (конечная стадия реализации).

Затраты времени на отгрузку продукции и связанные с ней операции зависят в значительной мере от организации службы сбыта,

формы расчетов, документооборота, расстояния между поставщиком и покупателем, условий приемки продукции. Поэтому, выбирая ту или иную форму расчетов, следует принимать во внимание размещение поставщика и покупателя, способы доставки товаров, периодичность и равномерность их поставок.

При выборе формы расчетов поставщику необходимо иметь в виду не только то, как быстро будет обеспечено получение платежей, но и гарантирует ли избранный способ своевременную оплату. Покупатель же заинтересован в такой форме расчетов, которая не допускает отвлечения средств из хозяйственного оборота. Немаловажны трудоемкость той или иной формы расчетов и затраты на их осуществление.

Тлумачальны слоўнік

Дадатак А

Амбон ‘узвышша ў царкве перад царскімі варотамі’.

Адрына ‘халодная будыніна для захоўвання кармоў, сельскагаспадарчага інвентару; пуны’.

Андарак ‘саматканая паласатая або клятчастая спадніца’.

Апалушкі ‘невялікія начоўкі для зернеачысткі ў хатніх умовах’.

Армяк ‘старадаўняя сялянская верхняя вопратка з тоўстага саматканага сукна ў выглядзе світкі’.

Балахон ‘вопратка з парусіны, палатна свабоднага крою, якую насілі сяляне’.

Барыла ‘заднёная з двух бакоў невялічкая бочачка для напіткаў’.

Барылка ‘бандарны выраб; двухдонная бочачка на 5-10 л. прызначалася для пераносу вады на поле, сенажаць, лесасеку’.

Бельчык ‘бандарны выраб, пасудзіна на 3-4 л. для дастаўкі стравы на жніво, сенажаць і інш.’.

Бёрда ‘ткацкая прылада, што служыць для прыбівання ўтку ў кроснах’.

Бурка ‘мужчынская вопратка з башлыком, што надзявалі ў дарогу ў халоднае ці дажджлівае надвор’е паверх кажуха ці світкі’.

Верацяно ‘прыдлада для ручнога прадзення дёну, воўны, пянькі’.

Дзялка ‘участак зямлі, адведзены для якой-н. мэты (апрацоўкі, забудовы і пад.; дзялянка’.

Жлукта ‘бандарная пасудзіна для запарвання бялізны’.

Калаўрот ‘самапрадка, прылада для механізаванага прадзення лёну і воўны ў хатніх умовах’.

Карэц ‘драўляная пасудзіна з ручкай для зачэрпвання і піцця вады, квасу і інш.’.

Кубел ‘бандарны выраб, у якім хавалі адзенне, саматканае палатно, каштоўныя рэчы’.

Кубелец ‘бандарны выраб, прызначаны для захавання сала і мясных прадуктаў’.

Курціна ‘града кветак або іншых раслін; клумба’.

Куцця ‘традыцыйная абрадавая страва на каляды ў славян і іншых народаў; каша з тоўчаных (не сечаных) ячных круп; вячэра напярэдадні каляд, Новага года і перад Вадохрышчам’.

Ліштва ‘накладная, звычайна фігурная планка вакол дзвярнага ці аконнага праёма’.

Лубок ‘ручны кораб з лубу, бяросты для захоўвання, пераноскі, упакоўкі чаго-н.’.

Магерка ‘старадаўні мужчынскі галаўны ўбор’.

Набіліцы ‘састаўная частка ткацкага стану (красён), прыстасаванне, якое разам з бёрдам служыла для прыбівання ўтку’.

Нагавіцы ‘штаны, адна з асноўных частак традыцыйнага адзення беларусаў’.

Намітка ‘даўні галаўны ўбор замужніх жанчын на Беларусі’.

Насоў ‘верхняе расхіннае сялянскае адзенне з белага даматканага палатна’.

Панажы ‘састаўная частка красён, якая служыць для прывядзення ў рух нітоў’.

Панарад ‘каркас, аснова калёс’.

Под ‘гарызантальная паверхня ўнутры печы, на якую кладзецца паліва’.

Прасліца ‘гліняны або каменны грузік з адтулінай у цэнтры, які надзявалі на верацяно, каб павялічыць інерцыю яго вярчэння’.

Праснак ‘даўняе хлебнае печыва ў выглядзе тоўстага бліна’.

Сальніца ‘невялікая пасудзіна для трымання солі’.

Сувой ‘кусок палатна, скручаны ў трубку’.

Ставы ‘кросны’.

Сярмяга ‘верхняе адзенне з грубага нефарбаванага даматканага сукна’.

Уток ‘папярочныя ніці тканіны’.

Цацні ‘хлебнае печыва ў выглядзе пячэння’.

Цэбар ‘драўляны гаспадарчы посуд з клёпак’.

Чапяла ‘жалезны кручок з ручкай для падымання і пераносу скаварады’.

Руска-беларускі слоўнік тэхнічных і эканамічных тэрмінаў

Б. 1 Руска-беларускі слоўнік тэхнічных тэрмінаў

Автоматизированный – аўтаматызаваны
Азокраситель – азафарбавальнік
Безопасность – бяспека
Бурение – бурэнне
Величина – велічыня
Вероятность – імавернасць
Вес – вага
Вещество – рэчыва
Внедрение – укараненне
Газ сжимающийся – газ, які звадкоўваецца
Грязь – бруд, грязь
Давление – ціск
Двигатель – рухавік
Движение – рух
Древесина – драўніна
Дробь буровая – шрот буравы
Единица – адзінка
Единственно возможный – адзіна магчымы
Ёмкий – ёмісты
Ёмкость – ёмістасць
Жаропрочность – гарачатрываласць
Железосодержащий – жалезазмяшчальны
Жидкость – вадкасць
Загрязнение – забруджванне
Зажигание – запальванне
Закалка в волне горения – загартоўка ў хвалі гарэння
Зола – попел
Изготовление, изделие – выраб
Излучение – выпраменьванне
Изображение – 1. (*процесс*) відарысаўтваральны; 2. (*графическое, оптическое и т. п.*) відарыс
Источник питания – крыніца сілкавання
Карман газовый – кішэнь газавая
Качество – якасць
Керосин – газа

Колебание – ваганне
Кристалл – крышталь
Лезвие – лязо
Лента – стужка
Литьё – ліццё
Луч – прамень
Машиностроение – машынабудаванне
Месторождение – радовішча
Мощность – магутнасць
Напряжение – напружанне
Насос – помпа
Нефть – нафта
Обеспечение – забеспячэнне
Оборудование – абсталяванне
Осуществить – ажыццявіць
Отверстие – адтуліна
Питание (энергией, током) – сілкаванне
Плотность – шчыльнасць
Проволока – дрот
Производство – вытворчасць
Промышленность – прамысловасць
Прочность – трываласць
Работа – 1. (действие) работа; 2. (труд, его результат) праца
Равновесие – раўнавага
Распределение – размеркаванне
Резина – гума
Самообеспечение – самазабеспячэнне
Свойства – уласцівасці
Сеть – сетка
Сжатие – 1. (процесс) сцісканне; 2. (состояние) сціск
Сжижение газа – звадкаванне газу
Скорость – хуткасць
Состояние – стан
Срок – тэрмін
Топливо – паліва
Точность – дакладнасць
Увеличение – павелічэнне
Упругость – пругкасць
Устройство – прыстасаванне

Фрезерование – фрэзераванне
Хранилище – сховішча
Хрупкий – крохкі
Цвет – колер
Цель – мэта
Цепь – ланцуг
Частица – часцінка
Чрезвычайно – надзвычайна
Шаг – крок
Шероховатость – шурпатасць
Шов – шво
Шуруп – шруба
Щебень – шчэбень
Щель – шчыліна
Щёлоч – шчолач
Электричество – электрычнасць
Электронно-колебательный – электронна-вагальны
Энергия – энергія
Энергопотребление – энергаспажыванне
Явление – з’ява, выява
Ящик – скрынка

Б. 2 Руска-беларускі слоўнік эканамічных тэрмінаў

Авторское свидетельство – аўтарскае пасведчанне
Агропромышленный комплекс – аграпрамысловы комплекс
Баланс – баланс
Банкротство – банкруцтва
Бартерная сделка – бартэрная здзелка
Безналичные расчеты – безнаяўныя разлікі
Бухгалтерский учет – бухгалтарскі ўлік
Валовой оборот – валавы абарот (валавое абарачэнне)
Вексель – вэксаль
Взаимозаменяемость – узаемазамяняльнасць
Внепроизводственные расходы – пазавытворчыя расходы (выдаткі)
Вознаграждение – узнагарода
Воспроизводство – узнаўленне
Гарантийное обслуживание – гарантыйнае абслугоўванне
Главное предприятие – галаўное прадпрыемства
Государственные стандарты (ГОСТ) – дзяржаўныя стандарты (ДАСТ)
Делопроизводство – справаводства
Доверенность – даверанасць (даручэнне)
Должность – пасада (служба)
Единичное производство – адзінкавая вытворчасць
Задел – зачын (распачатак, аснова)
Заём – пазыка
Земельная рента – зямельная рэнта
Изделие – выраб
Издержки – выдаткі
Изобретательство – вынаходніцтва
Имущество – маёмасць
Качество – якасць
Компьютер – камп’ютар
Косвенные затраты – ускосныя затраты (выдаткі)
Кредитоспособность – крэдытаздольнасць
Лицевые счета в бухгалтерии – асабовыя рахункі ў бухгалтэрыі
Личная собственность – асабістая ўласнасць
Маркетинг – маркетынг
Межотраслевые связи – міжгаліновыя сувязі
Менеджер – менеджар
Надёжность изделия – надзейнасць вырабу

Налог – падатак
Неплатёжеспособность – неплацежаздольнасць
Ноу-хау – ноу-хау
Объединение – аб’яднанне
Отвлечённые средства – адцягненыя сродкі
Отрасль – галіна
Отчёт – справаздача
Подоходный налог – падаходны налог
Пособие – дапамога
Потери – страты
Предприятие – прадпрыемства
Прибыль – прыбытак
Производитель – вытворца
Промышленность – прамысловасць
Распределение прибыли – размеркаванне прыбытку
Расход – выдатак
Себестоимость – сабекошт
Смета – каштарыс
Средства – сродкі
Срок – тэрмін
Ссуда – пазыка
Стоимость – вартасць
Сырьё – сыравіна
Текущий счёт – бягучы рахунак
Торговля – гандаль
Труд – праца
Убыток – страта
Управление – кіраванне
Учёт – улік
Финансирование – фінансаванне
Хозрасчётные методы – гасразліковыя метады
Хозяйственный договор – гаспадарчы дагавор
Цена – цана
Ценные бумаги – каштоўныя паперы
Частная собственность – прыватная ўласнасць
Штаты – штаты
Экономика – эканоміка
Эффективность – эфектыўнасць
Юридическое лицо – юрыдычная асоба

Спіс умоўных скарачэнняў

А.Кул. – А. Куляшоў
Ароч. – М. Арочка
Багд. – М. Багдановіч
Бр. – П. Броўка
Бяд. – З. Бядуля
В.Б. – В. Быкаў
В.В. – В. Вольскі
В.З. – В. Зуёнак
Гл. – П. Глебка
Грах. – С. Грахоўскі
Гродн. – М. Гроднеў
Гур. – І. Гурскі
Дамаш. – У. Дамашэвіч
Зар. – А. Зарыцкі
І.М. – І. Мележ
І.Н. – І. Навуменка
І.Ш. – І. Шамякін
К-с – Якуб Колас
К.Ч. – К. Чорны

Кір. – К. Кірэнка
Кр. – У. Краўчанка
Крап. – К. Крапіва
Лыньк. – М. Лынькоў
М.З. – М. Зарэцкі
М.Т. – М. Танк
Панч. – П. Панчанка
Пасл. – М. Паслядовіч
Пр. – прыказка
Пташн. – І. Пташнікаў
Сач. – Б. Сачанка
С.Т. – С. Тарасаў
Хадк. – Т. Хадкевіч
Ч. – М. Чарот
Я.Бр. – Я. Брыль
Якім. – А. Якімовіч
Янк. – Ф. Янкоўскі
Я.С. – Я. Скрыган

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Алексеенко, А. А. Функциональные материалы на основе диоксида кремния, получаемые золь-гель методом / А. А. Алексеенко, А. А. Бойко, Е. Н. Подденежный. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2008. – 183 с.: ил.

2 Арашонкава, Г. У. Кароткі слоўнік беларускай мовы: Правапіс. Вымаўленне. Націск. Словазмяненне. Словаўжыванне / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова; пад рэд. В. І. Рабкевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. – 368 с.

3 Арашонкава, Г. У. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах: слоўнік-даведнік / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова; пад рэд. М. В. Бірылы, А. І. Падлужнага. – Мінск: Вышэйшая школа, 1991. – 303 с.

4 Арашонкава, Г. У. Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы / Г. У. Арашонкава, В. П. Лемцюгова; пад рэд. М. В. Бірылы, А. І. Падлужнага. – Мінск: Вышэйшая школа, 1987. – 210 с.

5 Бурак, Л. І. Пунктуацыя беларускай мовы / Л. І. Бурак. – Мінск: Народная асвета, 1982. – 223 с.

6 Запрудскі, Сяргей. Правапісныя рэформы ў славянскіх літаратурных мовах у XX стагоддзі: даклад на XII Міжнародным з'ездзе славістаў / С. Запрудскі. – Мінск: БДУ, 1998. – 24 с.

7 Ивановская, И.В. Механизм ценообразования на рынке с ограниченной конкуренцией / И.В. Ивановская, Е.М. Карпенко. – Гомель: ГГТУ им. П.О. Сухого, 2010. – 160 с.: ил. (37- 38).

8 Камароўскі, Я. М. Сучасная беларуская арфаграфія / Я. М. Камароўскі. – Мінск: Вышэйшая школа, 1985. – 165 с.

9 Камароўскі, Я. М. Сучасная беларуская мова: Фанетыка і фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія / Я. М. Камароўскі, Л. І. Сямешка; пад рэд. Л. М. Шакуна. – Мінск: Універсітэцкае, 1985. – 175 с.

10 Капылоў, І. Л. Правапіс беларускай мовы. Асноўныя правілы і практычныя заданні / І. Л. Капылоў, С. Я. Рапацэвіч, М. А. Атрахімовіч. – Мінск: Сучаснае слова, 2004. – 256 с.

11 Клюсаў, Г. Н. Сучасная беларуская пунктуацыя / Г. Н. Клюсаў, А. Л. Юрэвіч. – Мінск: Вышэйшая школа, 1972. – 280 с.

12 Клюсаў, Г. Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі / Г. Н. Клюсаў. – Гродна: ГрДУ, 1993. – 268 с.

13 Куліковіч, Уладзімір. Беларускі правапіс: правілы, заданні, кантрольныя работы / У. І. Куліковіч. – Мінск: “Завігар”, 1998. – 280 с.

14 Куліковіч, У. І. Вучымся пісаць па-новаму: вучэбны дапаможнік па беларускай арфаграфіі / У. І. Куліковіч. – Мінск: Беларус. асац. “Конкурс”, 2009. – 144 с.

15 Кунцевич, Л.П. Краткий русско-белорусский словарь экономических терминов / Л.П. Кунцевич, В.Ф. Николаев, О.М. Николаева. – Мн.: Выш. шк., 1993. – 46 с.

16 Курбатова, Л.М. Электричество и магнетизм: лаборатор. практикум по курсу «Физика» для студентов всех специальностей днев. формы обучения. В 3 ч. Ч. 1 / Л.М. Курбатова, О.И. Проневич, П.А. Хило. – Гомель: ГГТУ им. П.О. Сухого, 2010. – 64 с.

17 Лебешков, М. Е. Экономика промышленного производства: учеб. пособие / М. Е.

Лебешков; М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П.О. Сухого. – Гомель: ГГТУ им. П.О. Сухого, 2009. – 328 с.

18 Лепешаў, І. Я. Практыкум па беларускай мове / І. Я. Лепешаў, Г. М. Малажай, К. М. Панюціч. – Мінск: Вышэйшая школа, 2005. – 316 с.

19 Лепешаў, І. Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні / І. Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2002. – 207 с.

20 Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка / В. А. Ляшчынская. – Мінск: “ІВЦ Мінфіна”, 2003. – 243 с.

21 Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі; пад рэд. К. К. Крапівы, П. Ф. Глебкі. – Мінск: АН БССР, 1959. – 160 с.

22 Прыгодзіч, М. Р. Асобна, разам, праз дэфіс: слоўнік-даведнік / М. Р. Прыгодзіч. – Мінск: Народная асвета, 1994. – 256 с.

23 Сцяцко, П. У. Праблемы нормы, культуры мовы / П. У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 1998. – 294 с.

24 Сямешка, Л. І. Курс беларускай мовы / Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба, З. І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

25 Чубриков, Л. Г. Электроника и микропроцессорная техника: учебник / Л. Г. Чубриков; М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. Гос. Техн. Ун-т им. П. О. Сухого. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2010. – 354 с.

Змест

Прадмова	3
1 Частка. Асноўныя правілы арфаграфіі і пунктуацыі ...	5
1.1 Арфаграфія	5
1.2 Пунктуацыя	18
2 Частка. Этнакультуралагічныя тэксты з прапушчанымі арфаграмамі і пунктаграмамі	25
2.1 Беларусь, беларус	25
2.2 Нацыянальныя стравы	29
2.3 Святы, звычаі, абрады	32
2.4 Рамёствы і промыслы	42
2.5 Запаведныя мясціны	45
2.6 Славутыя імёны	49
3 Частка. Навуковыя тэксты	56
3.1 Тэксты для тэхнічных спецыяльнасцей	56
3.2 Тэксты для эканамічных спецыяльнасцей	62
Дадатак А. Глумачальны слоўнік	69
Дадатак Б. Руска-беларускі слоўнік тэхнічных і эканамічных тэрмінаў.	71
Б. 1 Руска-беларускі слоўнік тэхнічных тэрмінаў	71
Б. 2 Руска-беларускі слоўнік эканамічных тэрмінаў	74
Дадатак В. Спіс умоўных скарачэнняў	76
Дадатак Г. Спіс выкарыстанай літаратуры	77

Буракова Марына Уладзіміраўна

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА**

**ДАПАМОЖНІК
для студэнтаў нефілалагічных спецыяльнасцей
дзённай формы навучання**

Падпісана да размяшчэння ў электронную бібліятэку
ГДТУ імя П. В. Сухога ў якасці электроннага
вучэбна-метадычнага дакумента 25.11.10.

Рэг. № 32Е.

E-mail: ic@gstu.by

<http://www.gstu.by>